

JACKIE NORDSTRÖM

Rökstenen som visdomsdikt

En vidareutveckling av standardtolkningen

Introduktion

Rökstenen är världens mest välbeskrivna och undersökta runinskrift. Under 1900-talet arbetade forskare som Schück (1908), Bugge (1910), Brate (1911), von Friesen (1920), Höfler (1952), Wessén (1958) och Jakobson (1961) kumulativt och med större eller mindre avvikelser fram ett slags standardtolkning, sammanfattad i Gustavsson (1991), vilken höll sig

Nordström, J., Docent in Scandinavian languages, Goethe-University, Frankfurt am Main. "The Rök runestone as wisdom poetry. A further development of the standard interpretation". *ANF* 138 (2023), pp. 5–58.

Abstract: This article goes through the different interpretations of the Rök runestone that have been proposed during the last 120 years and presents new contributions to the so-called standard interpretation. It is proposed that the function of the Rök runestone was to give the death-doomed son answers to certain questions about the Einherjar and Ragnarök that he supposedly would be asked upon his entrance into Valhöll. The motif and the questions are similar to those of *Vafþrúðnismál*, *Alvíssmál* and *Gylfaginning*. The Rök runestone should hence be seen as wisdom poetry, as defined by de Vries (1934) and Schorn (2017). Later interpretations that particularly deviate from the one proposed (Ralph 2007, 2021, Holmberg et al. 2020, Williams 2021) are scrutinized and partly argued against. I do not agree that the runestone deals with the sun and its demise but maintain that it i.a. contains a drapa over the mythological hero Dietrich/Pjóðrekr/Piðrekr of Bern. A completely new interpretation is offered for question 12, which is read as *hværr bæstr sē kunnari 't vëttvengi æn kunungar tvæirtigir svād āliggia* 'Which horse is more famous on the battlefield than twenty kings that lie on it?' The answer must be Sleipnir, the horse that Óðinn rides on when he gathers the Einherjar on the battlefield. By using 3D-scans of the runestone, the last rune on line 23 is read as **u** (in agreement with von Friesen 1920) instead of **l**. With shift cipher, it yields the word **nīþr nīðr** 'descendant'. Moreover, the last rune on the top side of the stone is read as **s** instead of **i**, which yields the form *vīavars* 'of the temple warden', which in agreement with *Völuspá* and *Hymniskviða* is interpreted as a heiti for Þórr. In partial agreement with Ralph (2007, 2021) lines 26–27 are interpreted as *Öl ne ryðr sifi Vīavars* 'The troll woman never clears away the relative of the temple warden'. The troll woman is interpreted as a heiti for the axe, as described in *Skáldskaparmál* 61 and 'the relative of the temple warden' as a kenning for Þórs son, named in the previous question. The meaning is that Þórs son will never die on the battlefield, which is explained by *Vafþrúðnismál* 51, which says that Þórs sons will survive Ragnarök. Thus, the whole ciphered section gets a coherent interpretation, as opposed to previous proposals.

Keywords: Einherjar, Sleipnir, Hjaðningavíg, Sámsey-holmgang, hapax legomenon.

DOI: <https://doi.org/10.63420/anf.v138i.27950>

till millenniumskiftet med vissa viktiga kompletteringar av forskare som Lönnroth (1977) och Nielsen (1969). Enligt denna standardtolkning innehåller stenen en dedikation till en avliden son och en rad gåtor som har en narrativ funktion. Runristaren vill påminna eller upplysa språkkommuniteten om deras gemensamma folkminnen, så som myten om Þjóðrekr/Þiðrekr av Bern och Hjaðningavíg. På 2000-talet har dock en rad nya tolkningar presenterats som till viss del förkastar denna standardtolkning (Grønvik 2003, Ralph 2007, Holmberg 2016, Holmberg et al. 2020, Ralph 2021, Williams 2021). I synnerhet Holmberg et al. (2020) argumenterar att Rökstenen är ett rituellt monument som ger uttryck för den tidens rädsla för en fimbulvinter och förutsägelser om världens undergång, Ragnarök. Den tidigare tolkningen av stenen som bl.a. innehållande en drapa över Dietrich/Þjóðrekr/Þiðrekr av Bern har avvisats av Ralph (2007: 146–153, 2021: 327–374) på språkvetenskapliga grunder. I stället handlar den enligt Ralph (2007, 2021) och Holmberg et al. (2020: 21–23) om guden Dagr som rider på hästen Skinfaxe eller möjligtvis gudinnan Sól.

Än så länge har Ralphs (2007, 2021) och Holmberg et al.'s (2020) nya tolkningar och kritik av standardtolkningen fått stå relativt oemotsagda (med undantag av Lönnroths recension i SvD 2020-04-10 som går i linje med Lönnroth 1977). I denna artikel ämnar jag dock att delvis försvara standardtolkningen, delvis komma med egna bidrag till den och delvis revidera den i viss överrensstämmelse med Ralph (2007, 2021) och Holmberg et al. (2020). Efter tio års runologisk, språkhistorisk och litteraturvetenskaplig granskning av stenen har jag genom en induktiv arbetsmetod (från botten upp) utan att ha någon förutbestämd hypotes kommit fram till slutsatsen att stenen har en rituell/religiös funktion. Det kollektiva viet (ristaren, läsaren och åhörarna) ska ge den döde sonen svaren på en rad kunskapsfrågor likt de i *Vafþrúðnismál*, *Alvissmál* och *Gylfaginning* om nordiska hjältar och gudar som sonen behöver kunna besvara för att få komma in i Valhall och sedan kämpa vid gudarnas sida under Ragnarök. Rökstensens inskrift tillhör alltså genren visdomsdiktning, så som beskrivet av de Vries (1934) och Schorn (2017). Dess funktion påminner om ritualen att begrava krigare med deras vapen så att de kan ta med dessa till Valhall. Till skillnad från Ralph (2007, 2021), Holmberg et al. (2020) och Williams (2021) ser jag dock inte någon hänvisning till solen och dess undergång.

Som hjälpmedel för min analys använder jag mig av högupplösta 3D-skanningsbilder som har delgivits mig av Laila Kitzler Åhvall på Riksantikvariatsämbetet. Dessa genomfördes av firman Metimur 2003. 3D-skanning har fördelen att det kan ge definitiva besked vid svårlästa

runor och förhindra att man blir för beroende av Runverkets (Gustavsson 1991) tolkning eller sin egen.

Inför analysen ämnar jag ställa upp en lista med vetenskapliga kriterier med vars hjälp de olika tolkningarna kan värderas mot varandra. När man ska försöka tolka en runinskrift från 800-talet anser jag att det är rimligt att postulera följande språkvetenskapliga och litteraturvetenskapliga kriterier:

1. Undvik att föreslå nya ord som inte har stöd i andra källor (hapax legomena).
2. Undvik att föreslå nya kenningar som inte har några paralleller i andra texter.
3. Välj ett vanligt uttryck framför ett ovanligt.
4. Jämför i första hand med andra runinskrifter från 600- till 1000-talet.
5. Om det inte finns belägg i andra runinskrifter kan man i andra hand jämföra med den äldre skaldediktningen (som *Ragnarsdrápa* och *Ynglingatal*) och den äldre Eddadiktningen (som *Atlakviða*) från 800–1000-talet.
6. Om det inte finns belägg där kan man i tredje hand jämföra med yngre runinskrifter samt den yngre skalde- och Eddadiktningen (som *Völuspá* och *Vafþrúðnismál*) från 1000–1200-talet.
7. Om det inte finns belägg där kan man i fjärde hand jämföra med fornordiska texter från 1200–1400-talet.
8. Försök att anta så få tilläggspremissor som möjligt (Ockhams rakkniv).
9. Undvik emendationer för att skapa en tillfredsställande läsning och tolkning.
10. Om det inte finns någon språkvetenskapligt tillfredsställande tolkning bör stället tills vidare lämnas oförklarat.

När det gäller hapax legomena anser jag att det kan vara helt acceptabelt att föreslå sådana när man ska tolka runinskrifter från den urnordiska perioden (300–700 e. Kr) då det finns så lite material från den epoken och språket låg så långt ifrån fornnordiskan (även om Wulfilas bibelöversättning ger en relativt mycket material för gotiskan). För en inskrift från 800-talet finns det dock en relativt stor textkorpus att jämföra med i form av andra skandinaviska inskrifter och fornengelska och forntyska texter, och från och med 1000-talet börjar även fornnordiska texter med latinskt alfabet att dyka upp. Av rationalistiska skäl bör man därför enligt min mening undvika att anta hapax legomena för en sådan inskrift, annars

blir vilken tolkning som helst möjlig. Det är visserligen möjligt, som en anonym granskare påpekar, att man kan bli tvungen att acceptera något enstaka hapax legomenon för en text som Rökstenen. Om man dock kan presentera en tolkning som inte använder sig av några hapax legomena alls, vilket jag kan, så bör den föredras.

Kriterium 1, 3 och 4 är främst runologiska och lexikologiska kriterier. Som en anonym granskare riktigt påpekar är Rökstenen samtidigt unik med avseende på dess litterära innehåll. Ingen annan runsten innehåller frågor och svar om nordisk mytologi. För att kunna tolka Rökstenen korrekt behöver man därför vända sig till de fornisländska texterna (kriterium 2, 5–7).¹

I det följande kommer jag gå igenom stenen induktivt från början till slut och presentera alla relevanta tolkningar och mina egna slutsatser. Till skillnad från tidigare artiklar ämnar jag dock av platsskäl inte ge någon närmare introduktion till Rökstenen som inskrift. Jag utgår från att läsaren är väl bevandrad i stenens historia och inskriftens utformning. Om så inte är fallet hänvisar jag till Brate (1911), Wessén (1958) och Gustavson (1991). För denna artikel räcker det att säga att runinskriften har 28 rader; 10 på framsidan, 1 på vardera kortsidan, 15 på baksidan och en på toppen. Läsordningen är väl etablerad och lyder som följande: först läses de 8 vertikala raderna på framsidan och därefter de två horisontella. Därefter följer högra kortsidan. Därefter följer på baksidan 9 vertikala rader på yngre futhark, följt av en horisontell och en vertikal runrad på äldre futhark. Därefter följer tre horisontella rader på förskjutningsskiffer, följt av den vänstra kortsidan. Därefter följer toppsidan och den översta raden på baksidan. För en detaljerad genomgång av läsordningen, se Åkerström (2021). Det har även funnits förslag på att läsa rad 23–26 före rad 27–28, såsom Nielsen (1969). Detta spelar dock ingen roll för min tolkning.

Stavningen av de runsvenska orden följer Peterson (2006) och translitteringen av runorna Riksantikvarieämbetet. I vissa fall har jag dock valt en mer ålderdomlig stavning, mer trogen Rökstenens fonetik och 800-talets runsvenska med frikativt *b* (Wessén 1962:31), nasalt *q* (Wessén 1962:31), bevarat stam-*u* (*w*) (*garur*, *fiaru*) och avsaknad av konsonantiskt *u*-omljud (*garur*, *fiaru*).

När jag citerar den poetiska och prosaiska Eddan och fornaldasagor citerar jag de diplomatiska versionerna av handskrifterna, inte normaliserade tolkningar, då de senare kan vara föremål för subjektiva bedöm-

¹ Här vill jag passa på att tacka Beatrice Lafarge och Katja Schulz på *Der Eddakommentar* för deras expertrådgivning och granskning av texten.

ningar. Dock använder jag mig av *The Scaldic Projects* normaliserade versioner för skaldedikterna då de föreligger i så många olika manuskript av varierande kvalitet.

När jag skriver ut namn på litterära figurer väljer jag att skriva dem på det språk som texten är skriven på. Till exempel skriver jag Óðinn när jag talar om guden i *Vafþrúðnismál*, inte Oden. Detta görs för att undvika nusvenska konnotationer och markera att de litterära figurerna i de olika texterna visserligen är besläktade men ändå kan ha drag som bara finns i den texten.

Som antytt ovan kommer jag till slutsatsen att Rökstenen är en visdomsdikt av typen fråge-svarskväde om nordisk mytologi, likt *Vafþrúðnismál*, *Álvissmál* och *Gylfaginning*. Som de Vries (1934) och Schorn (2017) förklarar består den typen av visdomsdikt av en rad numrerade frågor och svar mellan en adressant och en adressat om världens beskaffenhet och de fornnordiska myterna. Dessa frågor och svar är typiskt skrivna på ljóðahattr men kan även ha inskjutna strofer på fornyrðislag i narrativa delar. Frågorna är typiskt formelaktiga så som *Álvissmáls Segðu mér þat*, *Álviss* medan svaren är mer varierade. Typiskt för dialogen är att adressanten är en gud medan adressaten är en dödlig, vars liv står på spel om hen inte kan svara på frågorna. Denna beskrivning passar mycket bra in på min tolkning av Rökstenen. Frågorna är mestadels numrerade och formelaktiga (av typen *Sögum ungmænni þat*). Som Nielsen (1969) visar är fråga 1 och 13 skrivna på ljóðahattr², medan de narrativa svaren till fråga 2 och 13 (konungsdrapan och namntulan) är skrivna på fornyrðislag. Slutligen är enligt min tolkning adressaten, Væmōðr, en dödlig vars liv står på spel, medan adressanten kommer vara guden Óðinn själv i den kommande kunskapsutfrågning som Rökstenen förbereder Væmōðr på. Att det är Óðinn blivande enhärjar talar med när de kommer till Valhöll klargörs i *Eiríksmál* och *Helgakviða Hundingsbana* II, 39.

Tidigare tolkningar, som Lönnroth (1977) och Holmberg et al. (2020), har tagit fasta på den formella likheten mellan Rökstenen och *Vafþrúðnismál* och att de båda handlar om nordiska myter. Jämförelsen slutar dock vid detta och förklarar egentligen inte varför de båda texterna är så lika. Föreliggande analys erbjuder en förklaring i den bemärkelsen att Rökstenen ses som en förberedelse inför ett liknande kunskapsprov som det i *Vafþrúðnismál* där en dödlig blir satt på prov av Óðinn med sitt liv som insats.

² Nielsen (1969) försöker även att strukturera de övriga frågorna och svaren i ett slags primitiva ljóðahattr- och fornyrðislagstrofer. Detta är dock mindre övertygande då de saknar det rätta antalet verser och allitterationen är tvivelaktig.

Dedikationen (rad 1–2)

Som så många andra runstenar börjar Rökstenen med en dedikation. Detta utgör den narrativa ramen för inskriften. Tolkningen här är oomstridd och lyder:

aft	uamuþ	stąnta	runar	þar
Æft	Væmōð	stąnd-a	rūn-ar	þār
Efter	Væmōð.ACK	stå-PL	run-NOM.PL	dessas.NOM
'Efter Væmōðr står dessa runor				

in	uarin	fabi	fapir	aft	faikiąn	sunu
en	Varinn	fā-ði	faðir	aft	feigi-qn	sun-u
men Varin.NOM rista-PRET fader.NOM, efter dödsmärkt-ACK son-ACK						
men Varinn ristade, fader, efter dödsmärkt son'						

faikiąn *feigiąn* 'dödsmärkt' antyder att sonen var bestämd av gudarna att dö, rimligtvis för att komma till Valhall och ansluta sig till enhärjarna. Ordet är intressant då det även förekommer i *Vafþrúðnismál* 55 (Codex regius) när Vafþrúðnir har förlorat kunskapstävlingen och därmed sitt liv: *feigom mœnni / melta ec mína forna staþi / oc vm ragna rać* 'med dödsmärkt mun / sade jag mina gamla runor / och om Ragnarök'.

Fråga 1 och 2 (rad 3–7)

Rökstenens huvudinskrift består av sex frågor, vilka baserar sig på formeln **sakumukminiþat** i olika varianter. Varje **sakumukminiþat**-sats förutom en följs av en frågeordsfråga i konjunktiv. Den traditionella tolkningen av första frågan (rad 3–5) lyder med Nielsens (1969) indelningar i ljóða-hattrverser (med halvverser ställda bredvid varandra av platsskäl):

sakum	ukmini	þat	huariar	ualraubar
Sæg-um	ungmænni	þat	hværi-ar	val- raub-ar
Säg -1PL	unge.man.DAT	det	vilk-NOM.PL	val-rov-NOM.PL
'Låt oss säga den unge mannen det vilka valrov				
uarin	tuar	þar		
vār-in	tvār	þār		
var-KONJ.3PL	två	de		
var de två				

suap	tualf	sinum	uarin	numnar	t	ualraubu
svāð	tvalf	sinn-um	vār-in	numn-ar	[a]t	val-raub-u,
som	tolv	gång-DAT.PL	var-3.PL.KJ	tagn-NOM.PL	åt	val-ROV-DAT
som	tolv	gång	var	tagna	som	valrov

baþar	saman	a umisum	manum
bād-ar	sāmān	ā ymiss-um	man-um.
båd-NOM.PL	samman	på olika-DAT.PL	mān-DAT.PL
båda tillsammans av olika män.'			

Standardtolkningen av **sakum** är verbet *sægia* i 1 person plural imperativ eller indikativ: *Sægium* 'Låt oss säga' eller 'Vi säger'. Därefter följer ett ord (**m**)**ukmini** som dels har tolkats som ett dativobjekt, neutrum singular *mūgmænni* 'allmoge' eller *ungmænni* 'ungdom, ung man' (Bugge 1910: 11–13, Brate 1911: 233, von Friesen 1920: 34–35, Höfler 1954) och dels som ett akkusativobjekt, neutrum singular **mūgminni* 'folkminne' (Wes-sén 1958: 34–35). Nielsen (1969: 26) läser det dock som *sægum ok minni þat* 'Vi säger också det minne' medan Holmberg et al. (2020: 18) och Williams (2021) analyserar det som *Sægum Ygg minni þat* 'Vi säger det minnet för Ygg', där *Yggr* 'skräck' är ett Óðinnheiti (som i *Yggdrasil*).

Frågorna representerar gåtor om nordisk mytologi och nordiska hjälte-sagor som det kollektiva vi:et ska svara på. Efter några av frågorna kommer även svaren, t.ex. den kända Þiaufrikr-strofen på fornyrdslag som ska kommenteras nedan. Denna typ av gåtor och svar har mycket tydliga likheter med *Vafþrúðnismál*, där Óðinn (Gagnraþr) och Vafþrúðnir har en frågetävling på samma tema som på Rökstenen (något som redan Lönnroth (1977) tar fasta på). Även här finns formeln 'Säg (+ dativobjekt) (+ *det*) + frågeordsfråga' (min översättning):

Seg þv mer gagn raþr	'Säg du mig, Gagnraþr
at þv a gólfi vill	då du på golvet vill
þinf vm freifta frama.	fresta din framgång:
hve fa heftr heitir	vad den hästen heter
er hverian dregr	som var morgon drar
dag oc drott mægo.	dagen över kungens män.'

(*Vafþrúðnismál* 11; Codex Regius)

Vidare innehåller *Vafþrúðnismál* en uppräknig (för det första, för det andra etc.), precis som på Rökstenen:

Seg ðv þat ii.	'Säg du som det andra
ef þitt eði dvgr	om ditt snille duger

oc þv vafrvðnir vitir.	och du Vafþrúðnir vet
hvadan máni vm kom	varifrån månen kom
sva at fer men yfir	som far över män
eþa sol iþ sama.	eller solen det samma?’

(Vafþrúðnismál 22; Codex Regius)

Jämför detta med andra frågan på Rökstenen (rad 5–7) enligt Höflers (1952), Wesséns (1958) och Lönnroths (1977) tolkning:

þat sakum	anaflrt	huar	fur	niu	altum	an	urþi	fiaru
<i>Þat sægh-um qnnar-t</i>	<i>hvā-r</i>		<i>fur</i>	<i>nīu</i>	<i>ald-um</i>	<i>q̄n</i>	<i>urð-i</i>	<i>fiaru</i>
det säg -1PL andr-NEUT vem-NOM för nioåld-DAT.PL utan bli-KONJ.SG								
liv.ACK								
’Låt oss säga som det andra vem som för nio åldrar sedan miste livet								

mir	hraiþkutum	auk	tumir	an	ub	sakar
<i>meðr</i>	<i>hræið-gut-um</i>	<i>auk</i>	<i>dømir</i>	<i>æn</i>	<i>ub</i>	<i>sak-aR</i>
med hreid-got-DAT.PL och dömer än om sak-GEN						
hos hreidgoterna och dömer än i rättstvister.’						

Liknande frågeuppräknningar finns i fler fornnordiska visdomsdikter och sagor, som *Fafnismál*, *Alvíssmál*, Snorres *Gylfaginning* och *Hervarar saga ok Heiðreks*.

Lönnroth (1977) argumenterar dock att inskriften tillhör genren *grepp-aminni*, vilket också representerar en rad frågor och svar rörande nordisk mytologi och hjältelegender. Som exempel anför han *Greppa minni* ur Røgnvaldr jarls och Hallr Þórarinssons *Hattalykill*. Denna är särskilt intressant då den anspelar på samma myt som Rökstenens fråga 12 och 13 gör, Hjaðningavíg, den eviga kampen mellan Heðinn och Högni om Högnis dotter Hildr (min översättning):

Hverr réð Hildi at næma?	’Vem bestämde sig för att ta Hild?
Hverir daglengis berjask?	Vem kämpar hela dagen?
Hverir síðarla sættask?	Vem når sent en förlikning?
Hver*r siklingum atti?	Vem uppeggade kungarna?
Heðinn réð Hildi at næma	Heðinn bestämde sig för att hämta Hildr.
Hjaðningar æ berjask	Hjaðningarna kämpar evigt.
Þeir síðarla sættask	De når sent en förlikning.
Saman Hildr liði atti	Hildr uppeggade leden mot varandra.’

(Hattalykill 45 ’Greppa Minni’; Gade 2017: 1053)

Denna likhet skulle kunna tala för tolkningarna **mūgminni*, *ok minni* eller *Ygg minni*. Å andra sidan tenderar Greppaminni att vara direkta frågor, så som i exemplet ovan, medan Rökstenen, *Vafþrúðnismál*, *Fafnismál* och *Alvíssmál* är indirekta frågor ställda under anförings verbet *segja*. Notera även dativobjektet *mér* i *Vafþrúðnismál*, även funnet i *Fafnismál* och *Alvíssmál*. Detta pekar mot dativobjekten *mūgmenni* eller *ungmenni* snarare än akkusativobjekten **mūgminni* eller *minni*. Vidare är **mūgminni* ett hapax legomenon och dessa bör som sagt undvikas. Det finns en sak som enligt min mening dock inte lämnar något utrymme för **mūgminni*, *ok minni* eller *Ygg minni*. Den femte frågan är skriven på den äldre futharken och där står det **sagwmogmeni**, inte **sagwmogmini**. Den äldre futharken gjorde som bekant en skillnad mellan I (*i*) och M (*e*).

Rörande Holmberg et al:s tolkning av **uk** som *Ygg*, en dativform av *i*-stammen *Yggr* motsägs detta av dativformen **trāki drængi** på rad 24. I fornisländskan föll ofta dativ-*i* bort hos *i*-stammar som slutade på långt *g*, *k* eller *ng* (Noreen 1904: § 389). På Rökstenen från 800-talet står dock *i*:et kvar i, likt *u*:et i **ualraubu valraubu**, **sunu sunu** och **strāntu strqndu**. Det hade behövt stå **uki** *Yggi* för att Holmberg et al:s (2020) tolkning skulle kunna stämma.

Rörande tolkningen av **uk** och **og** som *ok* motsägs detta av runföljden **auk auk** i gåta två och ordet **ualraubu valraubu** i fråga 1. Det finns helt enkelt inget stöd för antagandet att diftongen *au* hade monoftongerats till *o* på en svensk sten från 800-talet. Snarare är det så att lång *ō* diftongerades till *au* framför dental konsonant, som i **þiaurikr Þiaudrikr** (se nedan).

Återstår frågan om dativobjektet ska läsas som *mūgmenni* eller *ungmenni*. Brate (1911: 233) och Wessén (1958: 34) hänvisar till det i fornisländska texter relativt frekventa uttrycket *múgr ok margmenni* 'allmoge'. Här kan det även tilläggas att begreppet *múgmenni* 'allmoge, allmänhet' finns belagt i den moderna isländskan sedan 1827 (*Ritmálssafn Orðabókar Háskólans* 'múgmenni'). Å andra sidan finns det inget belägg för *múgmenni* i de fornnordiska texterna. Det neutrala ordet *ungmenni* 'ungdom, ung man', däremot, är rikligt belagt i det fornnordiska materialet och enligt principen om frekvens borde därför det väljas. Det passar även bättre in i sammanhanget då stenen är skriven av en fader över sin döde son. Då *ungmenni* står i singular (plural hade varit *ungmennum*) syftar det rimligtvis på den döde sonen. Vissa forskare har påpekat att *ungmenni* 'ung man' är ett underligt ordval för att syfta på ens egen son. Det kan dock förklaras med det kollektiva viet i *sægum*. Det är bara för fadern och modern som *Væmōðr* är en son. För de övriga är han en ung man.

Jag tror som sagts ovan att meningen med dessa frågor är att förbereda sonen på ett kunskapstest liknande de i *Vafþrúðnismál*, *Alvíssmál* och *Gylfaginning* där gästen blir ställd en rad frågor som han måste svara på för att kunna få sätta sig till bords och gå därifrån med livet i behåll (min översättning):

Hvat er þat mana	’Vad är det för en man
er i mínom fál	som i min sal
verp omc orði á.	kastar ord mot mig?
vt þv ne comir	Ut du aldrig kommer
orom ha’lom ofra	från vår hall
nema þv in fnotrari ser.	förutom om du den visare är.’

(*Vafþrúðnismál* 7; Codex Regius)

Sonen har blivit dödsmärkt, utvald, och ska gå in i Valhall. Precis som Gagnraþr, Gylfi och Allvíss kommer han bli ställd en rad frågor som han måste svara på för att få komma in och inte bli skickad vidare till Hel. Varinn och hans anhöriga förbereder Væmōðr på detta kunskapstest genom att svara på frågorna åt honom. Ritualen påminner om sedvanan att begrava krigare med deras vapen så att de kan ha med sig dessa till Valhall.

Ralph (2007: 141–146, 2021: 314–320) tolkar **sakumukminiþat** som *sagum* **yggmænni þat* ’Vi såg skräckgestalten’ föreslagandes ett neutralt hapax legomenon **yggmænni* ’skräckgestalt’ med förledet *yggr* ’skräck’. Som parallell anför han den fornengelska gåtdikten 29 i *Exeter* (från 900-talet) där månen, som beskrivs som ett väsen, *wiht*, stjälar solens ljus (Williamson 1977: 85; min översättning):

Ic wiht geseah	wundorlice	’Jag såg ett väsen	underbart
hornum bitweonum hupe lædan,		mellan hornen	bärande rov
lyftfæt leohtlic,	listum gegierwed,	en ljus luftfarkost	skickligt smyckad
hupe to þam ham	of þam heresiþe:	rovet till hemmet	från härnaden.’

Enligt Ralph (2007: 143) skulle detta kunna ha en parallell i de två krigsbytena på Rökstenen som blir tagna tolv gånger. Månen har ju tolv cykler under ett år och under en solförmörkelse stjälar månen i sin tur solens ljus.

Anledningen till att Ralph (2007, 2021) vill läsa **sakum** som *sagum* ’vi såg’ i stället för *sæg[i]um* ’vi säger, låt oss säga’ är att ordet saknar sin klassvokal *i*. I de fornsvenska texter som uppvisar formen skrivs den dock konsekvent med *i*. Noreen (1907: 465) har här antagit en urnordisk variant av *sægja* utan *i*, **saga*, som likt fornhögtyskans *sagēn* kan tänkas komma från en *ai*-variant av det urgermanska svaga klass-3-verbet

sagjanq* (Mitzka 1975: 619, Seebold 1999: 699). Problemet med det antagandet är naturligtvis att det bygger helt på denna enda inskrift. Själv ser jag inte något större problem med att anta att **sakum betyder *sæg(i)um* ifall det rör sig om imperativ 'låt oss säga', snarare än indikativ 'vi säger'. Att **a** kan beteckna ett omljuds-*æ* kan bl.a. observeras i **hraiþ** *hræið* och **tuair** *tvæir*. Imperativ singular av *sægja* var *sæg* utan klassvokal och man kan tänka sig en 1 person pluralform som bygger på den formen snarare än grundformen *sægja*. Till skillnad från indikativ *sæghium/sighium* finns det inget belägg på imperativ *sægh(i)um/sigh(i)um* i det fornsvenska eller runsvenska materialet som motsäger detta antagande. 1 person plural imperativ *sæghium/sighium* är en konstruerad form. Vidare finns det ett avstånd på 500 år mellan Rökstenen och de fornsvenska texter som uppvisar 1 pl. indikativ *sæghium/sighium* (*Pentateukparafrasen*, *Konung Alexander*). Att säga att Rökstenens **sakum** inte kan betyda *sæg(i)um* p.g.a. att fornsvenska texter alltid skriver ordet med *i* är mer eller mindre samma sak som att säga att det fornsvenska ordet *sæghia/sighia* inte kan betyda 'säga' eftersom nusvenskans *säga* alltid skrivs utan *i*.

När det gäller Ralphs tolkning **yggmænni* anser som sagt jag att man bör undvika att föreslå hapax legomena då alla tänkbara tolkningar därmed blir möjliga. Det finns inget belägg för ordet **yggmænni* med betydelsen 'skräckgestalt' i källorna och absolut ingen källa i den fornnordiska litteraturen där månen beskrivs som en skräckgestalt. Efterledet *-mænni* är visserligen ett abstraktum som bildar överbegrepp eller kollektiva substantiv, som *margmænni*, *ungmænni*, *múgmænni*, *karlmænni* etc. Så länge begreppet dock inte kan beläggas i någon annan källa får det anses som osannolikt.

När det gäller *Exeter* anser jag vidare att man bör vara försiktig när man överför en text från det kristna England till 800-talets hedniska Östergötland. Just *Exeters* gåtor har klassiska latinska förebilder, så som Symphosius *Enigmata*, och dess världsbild grundar sig till stor del på Isidor av Sevillas *Etymologicae* (Orchard 2005, Williamson 1977: 23–25). Exempelvis förklaras det i *Etymologicae* bok III hur månen förmörkar solen genom att ställa sig mellan solen och jorden. Det är mycket sannolikt det som gåta 29 avser. Att de två krigsbytena skulle avse solen och månen i växelverkan med varandra anser jag osannolikt då Rökstenen säger att de båda krigsbytena togs *samtidigt* tolv gånger av *olika* män, inte av samma. Vidare förutsätter tolkningen att solen förmörkas tolv gånger av månen samtidigt med de tolv nymånarna. Någon sådan föreställning finns varken i den nordiska mytologin eller i *Exeter*. Slutligen är det högst osannolikt

att två gudar skulle betecknas som *mannum*, i synnerhet med tanke på att Sól som bekant är en kvinna. Tolkningen kan alltså knappast stämma.

Det finns ytterligare ett starkt skäl att vidhålla den traditionella analysen av **sakumukminiþat** som *Sægum ungmaenni þat...* Frågeordsfrågorna står nämligen i konjunktiv och utgör alltså indirekt anföring. Detta passar till anförings verbet *sægja*, vilket ännu idag styr konjunktiv i isländskan. Vidare står de i konjunktiv då de utgör frågor. Verbet *sēa* 'se' å andra sidan styrde *indikativ* i fornsvenskan (se Nordström 2011: 190–191, Mattsson 1933) eftersom det presupponerar att bisatsens proposition är sann. Dess komplement blir inte en fråga utan en faktiv relativsats: *Jag såg en skräckgestalt som...*

Grønvik (2003: 48–52) tolkar **sakumuk** som *sagō-m-^uk* där verbet är reflexivt och har den urnordiska 1 sg. presens *ō*-ändelsen medan '*k*' är ett enklitiskt *ek* samtidigt som det har en inskottsvokal *u*. Denna förklaringsmodell är som Ralph (2021: 149–154) påpekar mindre sannolik då den innehåller ett flertal problematiska antaganden. För det första är *sægja* som sagt ett svagt verb tillhörande klass 4 och borde därför ha haft den urnordiska ändelsen *-jō* i presens 1 sg. För det andra är det osannolikt att en inskrift från 800-talet skulle ha den urnordiska ändelsen *-ō*. För det tredje borde reflexivformen ha varit *mk*, inte *m*. För det fjärde är det osäkert om det enklitiska '*k*' kan få en inskottsvokal på *u*.

Svaret på frågan har ännu inte förklarats tillfredsställande. Nielsen (1969: 38–44) och Lönnroth (1977: 18, 35) gör dock en viktig koppling mellan gåta 1, 12, 13 och *Hjaðningavíg*. *Hjaðningavíg*, som bl.a. beskrivs i Ragnarsdrápa (800-talet) Snorres *Skáldskaparmál* 62 (1200-talet), *Sörla þáttr* (1300-talet) och *Hattalykill* 45 (se ovan), var en holmgång mellan kungen Heðinn och den danske kungen Högni och deras vardera tjugo underkonungar där alla dödade varandra men sedan blev återupplivade av Högnis dotter Hildir för att slåss igen nästa dag. Detta påminner om de tjugo själländska konungarna som ligger döda på slagfältet i gåta 12 och 13, vilka kommer diskuteras nedan. I *Skáldskaparmál* 62 har Högni med sig det magiska svärdet Dáinsleif, smitt av dvärgen Dainn, vilket måste bli var mans bane när det dras ur sin slida.

Som Lönnroth (1977: 32–34) påpekar är de tjugo kunganamnen som nämns i gåta 13 typiska bäsärkanamn och tulan påminner om *Qrvar Odds sagas* bäsärkalista (se nedan). I *Hervarar saga ok Heiðreks* och *Qrvar Odds saga* finns det tolv bäsärkar som är bröder och som gör en holmgång på ön Sámsey mot Hjálmar og Oddr, samt deras män. Tillsammans dödar de alla tolv bäsärkarna, en efter en (just tolv bäsärkar återfinns för övrigt i fler sagor, bl.a. *Saga Hrólfr Kraka* och

Hyndluljóð). Den ledande bärsärken Angatýr har det magiska svärdet Tyrfingr, som, likt Dáinsleif, har smitts av dvärgarna Dvalinn och Durinn och måste bli var mans bane när det dras. Nielsen (1969: 43), som anser att även gåta 1 handlar om Hjaðningavíg, föreslår att de två krigsbytena är Dáinsleif och Brísingamen. Detta missar dock själva poängen med gåtan enligt min mening. Jag anser att gåtan måste syfta på en nu förlorad version av Sámsey-holmgången där tolv gånger två bärsärkar kämpar mot varandra två i taget, d.v.s. tolv envig, den ena med svärdet Dáinsleif (eller ett liknande svärd) och den andra med svärdet Tyrfingr. Eftersom båda svärd blir var mans bane dör båda bärsärkar, så att svärderna tas som krigsbyte tolv gånger av olika män. En liknande serie envig finns i *Piðreks saga af Bern* kap. 192–207 där två överkungar har vardera tolv kämpar under sig, där det ena dussinet består av elva bröder plus Sigurðr Sveinn (Fáfnisbani). Dessa har sammanlagt tolv envig mot varandra, en i taget mellan olika män.

För en blivande enhärje som ska komma in i Valhall är kunskap om Sámsey-holmgången högst relevant, då den handlar om fallna krigare som rimligtvis nu befinner sig just bland enhärjarna i Valhall.

Piauíðrikr-strofen (rad 9–11)

Kanske den mest välkända och omdiskuterade delen av Rökstenen är fornyðislagsstrofen, vilken traditionellt sett har tolkats som en drapa över den östgotiske konungen Theoderik den store (454–526 e. Kr.), eller snarare den mytologiske figuren Dietrich/Pjóðrekr/Piðrekr av Bern (= Verona) som löst bygger på den förre. Strofen är svaret på fråga 2 ovan, alltså 'Låt oss säga för det andra vem som förlorade livet för nio åldrar sedan hos reidgoterna och dömer än i rättstvister'. Den traditionella tolkningen lyder som följer (rad 9–11). Jag delar här upp den i par av fornyðislagsverser:

raip|þiaurikr

Rēð Piauíðrik-r

rådde Piauíðrik-NOM

'Då rådde Piauíðrikr

hin þurmuþi

hinn þur-mōð-i

den våg-modig-NOM

den vågmodige

stilir flutna

still -ir flut-na

furste-NOM flott-GEN.PL

fursten av flottan

strāntu hraiþmarar

strand-u Hreið-mar-ar

strand-DAT Hreið-hav-ACK

på stranden av Hreidhavet.

sitir nu karur	ǫ kuta sinum
<i>Sit-ir nū garu-r</i>	<i>ǫ gut-a sīn-um</i>
sitt-er nu rustad-NOM	på got-DAT sin-DAT
Sitter nu rustad	på sin gotiska häst
skialti ub fatlaþr	skati marika
<i>skiald-i ub fatlað-r</i>	<i>skat-i Mæring-a.</i>
sköld-DAT om bunden-NOM	furste-NOM mæringar-GEN.PL
med skölden ombunden,	fursten av mæringarna.’

Som stöd för denna tolkning kan följande argument ställas upp:

För det första påpekar Schück (1908), Bugge (1910: 242), Wessén (1958: 43–44) och Lönnroth (1977: 20–21) att strofen är utformad som en konungsdrapa. I själva verket har den, som dessa forskare visar, en direkt parallell i *Ynglingatal*s drapa om kung Ólafr Geirstaðaálfr från 900-talet (min översättning):

Réð Óleifr	ofsa forðum	’Olof regerade	för länge sedan
viðri grund	of Vestmari.	vida marker	av Västhavet
Unz fótverkr	við Foldar þröm	tills fotvärk	vid Västfolds tröskel
vígmíðlung	of viðá skyldi.	vigmedlaren	fälla skulle.
Nú liggr gunndjarfr	á Geirstoðum	Nu ligger den krigsdjärke	på Geirstad
herkonungr	haugi ausinn.	härkonungen	i hög gömd.’

(*Ynglingatal* 26; Marold 2012: 55)

Notera för det första att båda strofer börjar med formeln *Réð* + namn på konungen: *Réð Þiaðdrikr*, *Réð Ólafr*. För det andra gör båda strofer en skillnad mellan då, kungens liv och hans bedrifter, och nu, hans viloplats (Lönnroth 1977: 21). Här finns det för övrigt även en parallell till *Vafþrúðnismál* 40–41, strofen om enhärjarna som först kämpar och dör på valplatsen och sedan sitter förlikna tillsammans. För det tredje säger båda stroforna att kungen var en härförare (*stillir flutna*, *herkonungr*). För det fjärde säger båda stroforna att han var konung över ett hav (notera även ordet *mar*): *Hraeðmarar*, *Vestmari*. För det femte använder båda formeln *nu* + posturalt verb + predikativt adjektiv + rumsadverbial: *Sitir nū garur* / *ǫ guta sīnum*; *Nú liggr gunndjarfr* / *á Geirstoðum*. Notera även att båda dessa verser har g-allitteration. För det sjätte påminner frågans *auk dómir æn ub sakar* ’och dömer än i rättstvister’ om Ólafr Geirstaðaálfs-drapans *vígmíðlung* ’vigmedlaren’. Som Lönnroth (1977) påpekar är stroforna så lika att man måste utgå från något slags intertextuellt beroende. Det är därför mycket svårt att argumentera att strofen *inte* handlar om en kung

utan som Holmberg et al. (2021) argumenterar, guden Dagr eller gudinnan Sól. De var som bekant inga kungligheter.

För det andra är ordet *Hræið-* som i *hræiðgutum* och *Hræiðmarar* visserligen omstritt (se von See et al. 2019: 1035) men det kan definitivt kopplas till östgoterna. Försöket att länka det till ordet *hreidr* 'rede, fågelbo' (de Vries 1977: 253) är långsökt, i synnerhet med tanke på sammansättningen *Hræiðmar* som i så fall skulle betyda 'fågelbohavet'. Förutom på Rökstenen och andra fornnordiska texter som *Vaffrúðnismál* förekommer förledet *Hreð-* och sammansättningen *Hreðgot* i de fornengelska dikterna *Wiðsith* (900-talet) och *Elene* (750–900). I båda fall sätts hreðgoterna i samband med hunnerna: *Ic wæs mid Hunum / ond mid Hreðgotum* 'Jag var med hunner och hreðgoter' (*Wiðsith* rad 57); *Huna leode / und Hreðgotan* 'hunnernas folk och hreðgoterna' (*Elene*, rad 20). *Wiðsith* rad 2 kallar Ermanaric för en *Hreðcýning*. Ermanaric var som bekant kung över den gotiska stammen greuthungierna i goternas urhem Oium i nuvarande Ukraina 296–376 e.Kr. På samma sätt påstås det i *Hauksbóks* 'Heimlýsing ok helgifræði' att *Reiðgotaland* ligger öster om Polen, vid hunnernas land.

Goterna blev som också bekant fördrivna av hunnerna från Oium på 300-talet. År 493 erövrade östgoterna under styre av Theoderik den store ett område omfattande nordöstra Italien och nordvästra Balkan, d.v.s. nordvästra och nordöstra kusten av Adriatiska havet. På latin hette Adriatiska havet *Mare (H)adriaticum*. Enligt Brate (1911: 236) är det därför rimligt att anta att *Hræiðmar* är en metates av *Hadria mare*, genom fonologisk interferens med ordet *hreidr*, som till skillnad från *Hadria* hade en betydelse för skandinaverna. Att ett främmande namn genomgår metates för att anpassas till nordisk fonologi och lexikologi kan även ses i ordet *Grikk(land)*, vilket skrivs som **kirkum** på två runstenar (Ög94, U136). Hreidgoter skulle då vara goter som bor kring Adriatiska havet, d.v.s. östgoter. Detta kopplar strofen till Theoderik den store.

En invändning till att läsa *Hræið-* som en metates av *Hadria* är dess användning i prologen till Snorres Edda, *Skaldskaparmál* 82 och vissa fornaldasagor där *Reiðgotaland* (utan *H*) likställs med Jylland eller Sverige. Detta påstående bör dock inte tolkas för bokstavligt då dessa texter är väsentligt yngre än de som nämnts ovan och då Snorre ställer begreppet i motsats till det likklingande *Eygotaland* 'ögoternas land' (= Själland och de övriga danska öarna). Att *Reiðgotaland* placeras i Skandinavien i senare texter kan ses som del av den allmänna trenden att placera mytologiska platser närmare Skandinavien, på samma sätt som delar av händelserna i *Piðreks saga af Bern* (från 1200-talet) placeras i norra Tyskland snarare än

i norra Italien och Ungern. I *Hervarar saga ok Heiðreks* (från 1200-talet) sägs det återigen att *Reiðgotaland* gränsar till hunnernas land, vilket för oss tillbaka till goternas hemland Oium norr om Svarta havet.

För det tredje har många påpekat att den fornengelska texten Deor från 900-talet, en anglo-saxisk dikt utan latinsk påverkan, bekräftar att Theoderik (Déodrík) kan kopplas till de s.k. 'märingarna': *Ðéodrík áhte / þríteg wintra / Máeringa burg / þæt wæs mongegum cúþ*. 'Theoderik ägde / trettio vintrar / märingarnas borg / det var mången känt' (Malone 1933; min översättning). Att två oberoende källor från 800-talets Sverige och 900-talets England förbinder namnet *Piaudríkr-Ðéodrík* med folkslaget märingarna måste ses som ett mycket starkt argument för att de går tillbaka till samma mytologiska person. Sannolikheten att de skulle referera till olika figurer som båda kan kopplas till de obskyra märingarna är närmast obefintlig. Yttrandet *þæt wæs mongegum cúþ* är intressant här då det antyder att det var en vida spridd myt. Förutom myten om Sigfried/Sigúrdur Fáfnisbani är myten om Dietrich/Pjóðrekr/Piðrekr av Bern den mest spridda i det germanska området.

Wessén (1958) anser att märingar avser Theoderik den stores ätt, då hans far hette Theodemer, hans farfar Valamer och hans bröder Valamer och Vidimer. En annan möjlighet är att det igen avser *Hræiðmar*, (*H*)*adria Mare*, d.v.s. folk från Adriatiska havet, på samma sätt som *víkingr* kan betyda folk från Viken. I så fall betecknar *skati mæringa* 'märingarnas furste' ungefär samma sak som *stilir flutna* 'flottornas furste'.

En mer trolig möjlighet är att Deors utsaga att Déodrík ägde märingarnas borg i trettio år anspelar på den legendariske Dietrichs trettioåriga landsflykt, vilken nämns i *Hildebrandslied* (800-talet), *Dietrichs Flucht* (1200-talet), *Rabenschlacht* (1200-talet) och *Piðreks saga af Bern*. Detta är alltså ett ytterligare argument för att koppla Deors Déodrík, och därigenom Rökstenens *Piaudríkr* till den legendariske Dietrich/Pjóðrekr/Piðrekr av Bern. Återigen är sannolikheten att både Déodrík och Dietrich/Pjóðrekr/Piðrekr skulle bo hos ett annat folk i just 30 år utan att vara en besläktad litterär figur mycket liten.

Bugge (1910: 53–66) och Marold (1988) har här velat se en hänvisning till den medeltida regionen Meran i dagens Kroatien och Slovenien, där den historiske Theoderik den store hade sitt vinterkvarter 488/489 innan han erövrade norra Italien från Odoaker. Namnet Meran kan också härledas till urgermanskans **mari* 'hav' med ett slaviskt suffix *-an*. Som stöd för sin tes citerar Bugge (1910: 54) och Marold (1988: 167) en glossa från Regensburg från 1100-talet som associerar historiska stammar med medeltida regioner. Om hunnerna och goterna står det "Hvni vvnger.

Gothi Meranare”. I *Der Kaiserchronik* vers 13840–13890 från 1100-talet står det t.o.m. att Theoderik (Dieterich) föddes i Mêrân. ”Der alte Dieterich”, här Theoderik den stores farfar, erövrade regionen Meran: ”mit her rait er ze Mêrân” (Schröder 1895: 332–333). Efter sin död ärvde hans son Dietmar regionen och det var där Dieterich föddes enligt *Der Kaiserchronik*. Enligt denna tradition är alltså Meran Dieterichs familjesäte. Detta förklarar uttrycket *skati mæringa*.

Att så många oberoende källor associerar Theoderik/Pïauðrikr/Ðéodríc/Dieterich med denna plats och dess folk torde väl egentligen avgöra saken. Sannolikheten att fornyrdislagstrofen, vilken kopplar samman namnet Pïauðrikr med folket mæringar inte skulle handla om samme Theoderik/Dietrich/Ðéodríc som kopplas samman med orten Meran och folket *mæringar* i de historiska källorna, *Der Kaiserchronik* och fornengelskans *Deor* är närmast obefintlig.

Att som Ralph (2021: 364–365) och andra se beteckningen *mæringa* som en avledning av det urgermanska adjektivet **mēr* ’berömd’ avvisar Marold (1988:165) övertygande då det ablativa suffixet *-ing* inte användes på adjektiv. Vidare skulle det innebära att Deors *Mæringa burg* får den krystade betydelsen ’de berömdas borg’. Precis som *vikingr* betyder ’från viken’ betyder *Mæringr* rimligtvis ’från Meran’.

För det fjärde påminner uttrycket *stillir flutna* om *Guðrúnarkviða III*: 4 (1000-talet) där *Þjóðrekr* (= Þiðrekr af Bern) kallas *herja stillir* ’härarnas härskare’. Vidare påpekar Bugge (1910: 42) att Theoderik den store år 526 gav uppdraget att bygga en massiv flotta för att försvara sig mot Östrom. Detta passar väl in på benämningen *stillir flutna* ’flottornas härskare’.

För det femte står det i drapans tredje vers att Pïauðrikr ’sitter nu rustad på sin gotiske häst med sin sköld om sig’. Som många har påpekat passar detta mycket väl in på Theoderik den stores staty som tidigare stod i Ravenna men som flyttades till Karl den stores huvudstad Aachen i Norra Tyskland 801. Om denne staty säger *Þiðreks saga af Bern*, kap. 414 ”Í Rómaborg lét hann steypa eitt líkneski eftir sínum hesti Fálka ok sjálfum sér. Þat er gert af kopar” (Jónson 1951–1954). Att skandinaver, som Wessén (1958) och Bugge (1910: 56–57) argumenterar, ska ha rest till Aachen och sett statyn där finner jag mindre troligt än att myten om Dietrich av Bern spred sig till Norra Tyskland genom Karl den stores erövring av Saxen och därifrån vidare till Skandinavien. Enligt Einhards *Vita Karoli Magni* (817–830), kap. 29, gav Karl den store nämligen uppdrag att nedteckna ”de gamla germanska hjältesångerna”. Ett exempel på en sådan sång är *Hildebrandslied*, vilken nedtecknades i Fulda 830–840 och som sagt handlar om Dietrichs vapendragare Hildebrand och slutet

på Dietrichs landsflykt. Sången och själva myten om Dietrich av Bern har förmodligen uppstått i det langobardiska riket, tidigare en del av Theoderik den stores rike, och kommit till Norra Tyskland via Bayern på 700-talet (de Boor 1979: 67, Heinzle 1999: 5). Uppenbarligen tog även engelsmän del av denna myt. Förutom i *Deor*, nämns Peodric/Ðéodric både i *Widsith* (900) och, mer utförligt, i *Waldere* (1000), vilken innehåller händelser som återfinns i *Piðreks saga af Bern*.

Ralph (2021: 363) menar att Rökstenens *guti* inte syftar på en gotisk häst utan bara häst, såsom det kunde göra på fornisländska. Detta spelar visserligen ingen större roll för min argumentation, då det viktiga är att det på ett eller annat sätt syftar på en häst (= Fálka), men det bör likväl påpekas att Ralphs invändning är ett cirkelargument. Beteckningen *guti* för 'häst' är en avledning av folkanmet *guti* (de Vries 1977: 183), på samma sätt som *valack* ursprungligen betyder hingst från Valakien. Vidare talar ordet *Hræiðgutar* några rader tidigare för att det verkligen syftar på en gotisk häst.

För det sjätte står det i fråga två, som besvaras med fornyrðislagstrofen, att personen ska ha dött för nio generationer sedan. Theoderik den store dog 526 och Rökstenen ristades någon gång på 800-talet. Med en generationslängd på 30 år blir det 270 år, vilket passar till Theoderiks död.

Ralph (2021: 167–170), men inte Holmberg et al. (2021) eller Williams (2021), ser problem med runraden **anurþifiaru** i fråga två som *ān urði fiaru* 'blev utan liv' då det neutrala substantivet *fiar* enligt honom inte är belagt i fornsvenska texter. Detta stämmer dock inte då det finns belagt i inskriften Sö174: **uar trebin a kutlanti þy lit fiur sit** 'var dräpen på Gotland, därför lät han sitt liv', på Sm92: **at fiarui at fiarvi** 'åt livet' och i sammansättningar i Västgötalagen. Intressant är att Rökstenens akkusativform **fiaru** har, likt Sm92, bevarat det urnordiska *w*:et som *u* (av urgermanskans **ferhwaz*). Detta har en parallell i ordet **karur garur** 'rustad' (av urgermanskans **garwaz* 'färdig') och Ribeskallens (725) **tiur tīur** 'gud' (av urg. **tīwaz*) och visar att Rökstenen är en mycket gammal runsvensk inskrift.

Ralph (2021) menar att *ān* borde ha styrt genitiv snarare än akkusativ i konstruktionen *verþa... ān* 'bli utan något' likt konstruktionen *vera einhvers ān* 'vara utan något' (Baetke 2006: 19). Mot detta kan invändas att prepositionen *ān* kunde styra såväl genitiv som akkusativ och dativ i fornnordiskan och en konstruktion som betecknar rörelse mot ett mål borde styra akkusativ snarare än genitiv eller dativ.

Ralph (2021) har slutligen en invändning mot ordföljden *ān urði fiaru* då den representerar en diskontinuerlig adpositionsfras. Det finns dock

flera exempel i de fornisländska texterna på *án* stående före verbet och styrande ackusativ med betydelsen 'bli utan':

Ef maðr hefir tekit til liðs barn at fœða. oc scytr heim. þa scal hann an vera liðit

'Om en man har tagit ett barn till en stödfamilj för att föda upp det där och skickar hem barnet ska han förlora stödet' (Grágás, Staðarhólsbók; Finsen 1974, s. 134)

Ralph (2021) tolkar i stället **huarfuniualtumǫnurfífiaru** som *hvār för nīu aldim q̄ [æ]n urði fiaru* 'vem for på nio vågor men skrapade mot stranden'. Denna tolkning är mindre sannolik då verbet borde ha stått i konjunktiv precis som i de andra frågorna. Ordet *yrja* är vidare både oattesterat i fornsvenskan och i fornisländskan (det tidigaste isländska belägget är från 1400-talet). För övrigt var *q̄* nästan alltid en preposition i fornsvenskan, inte en postposition. Slutligen skrivs *æn* 'men' som **in** på Rökstenen.

För det sjunde betyder runföljden **tumirǫnubsakar** rimligtvis *dōmir æn uþ sakar* 'dömer än i rättstvister' (Höfler 1954: 39, Wessén 1958: 42–43), då uttrycket *um/of saka dœma* har flera paralleller i Eddadiktningen (Lönnroth 1977: 26), t.ex. *Guðrunarkviða* II, 3: *ne of sakar dōmia*. Betydelsen av påståendet *dōmir æn uþ sakar* 'dömer än i rättstvister' har än så länge varit en gåta, men jag anser att det syftar på den historiske Theoderik den stores edikter rörande hur germaner och romare skulle leva i det östgotiska riket, de s.k. *Edictum Theoderici*. Även efter sin död 'dömde han i rättstvister' i det att hans lagstiftning gällde i riket. Enligt Prokopios *Det gotiska kriget*, bok V kap. 1 (ca 550) var Theoderik särskilt populär bland sina undersåtar eftersom "he was exceedingly careful to observe justice, he preserved the laws on a sure basis" (översättning H.W. Dewing 1919: 12).

Det östgotiska riket blev sedan erövrat av langobarderna och det var i det langobardiska riket som myten om Dietrich av Bern uppstod (Heinzle 1999: 5). Bearn är det zimbriska namnet på Verona, langobardernas residensstad och platsen där Theoderik den store besegrade Odoaker 489. Att någon av de numera förlorade sånger som likt *Hildebrandslied* kom till norra Tyskland via Bayern och blev nedtecknade på uppdrag av Karl den store skulle kunna innehålla en referens till *Edictum Theoderici* och Theoderik den stores flotta är helt plausibelt. Som Bugge (1910: 45) påpekar innehåller Piauðrikr-strofen detaljer som ligger närmare den historiske Theoderik den store än många av de senare Dietrichsångerna och

Piðreks saga af Bern. Detta kan man förvänta sig av en text som är väsentligt äldre än de senare. På samma sätt återger den äldsta Dietrichsången *Hildebrandslied* korrekt att det var Odoaker som Dietrich krigade emot och inte Ermenrich/Erminrekr som de senare sångerna säger (Ermanaric levde som sagt 150 år tidigare). Vidare bevarar inte bara Rökstenen utan även *Deor* från 900-talet och *Der Kaiserchronik* från 1100-talet traditionen att Déodric-Dieterich var regent över maringarna och regionen Meran. Detta har också försvunnit i de senare sångerna och sagorna.

Ralph (2007: 147–150; 2021: 180–187) presenterar även vissa invändningar mot tolkningen av **raipiaurikr** som *Rēð Piauðrikr* och därmed även hela tolkningen av strofen som handlandes om Theoderik den store. För det första påpekar han att det är ovanligt på runinskrifter att skriva **ai** för långt *e* (**raip** = *rēð*). För det andra skulle **þ** stå för två olika fonem, det tonande *ð* och det tonlösa *þ*. För det tredje kommer förledet i namnet från ordet *Piðð* 'folk' (jfr. Guðrúnarkvíða III:s *Þjóðrekr*) och borde därför ha skrivits som **þiup**. För det fjärde saknar **þiaurikr** ett medialt **þ**. Det borde ha skrivits **þiuprikr**.

I stället föreslår Ralph (2007: 150–153, 2021: 343–349) att sekvensen **raipiaurikrhinþurmupi** ska tolkas som *Ræið *iaur, rink-r hinn þurmōð-i, red häst.DAT krigare-NOM den vågmodig-NOM 'red på häst, den vågmodige krigaren'*. Holmberg et al. (2020: 22) och Williams (2021) utvecklar idén vidare genom att koppla strofen till *Vafþrúðnismál* 12 som säger att gudomen Dagr kommer dragen av hästen Skinfaxi, den bästa hästen bland reidgoterna (min översättning):

Scinfaxi heitir	'Skinfaxi heter
er in fíra dregr	han som drar den skira
dag vm drott margo.	dagen över kungens män.
hefta beztr	Den bästa hästen
þýccir han með reid gotom	anses han bland reidgoterna,
eþ lysir ma'n af mari.	alltid lyser manen på hästen.'

(*Vafþrúðnismál* 12; Codex Regius)

Den som förlorade sitt liv hos reidgoterna för nio mansåldrar sedan ser de som gudinnan Sól, som enligt dem försvann under den s.k. fimbulvintern, vilken de i sin tur kopplar ihop med klimatavvikelsen 536. I stället för 'dömer än i rättstvister' tolkar de *dømir æn uð sakar* något idiosynkratiskt som 'avgör fortfarande sakernas gång'. Ralph (2021: 337) går i stället delvis tillbaka till Bugges (1910) tolkning *auk dō meðr qn ofsakar* 'och dog bland [dem] utan större skuld', vilket naturligtvis är en möjlig tolk-

ning men mindre sannolik i samband med solen. Det finns inget belägg i de fornnordiska källorna för påståendet att solen skulle ha 'dött utan större skuld'. Alternativt tolkar Ralph det (2021: 844) som *auk dō mæRR qn ofsakar* 'och dog berömd utan större skuld' då han menar att prepositionen *meðr* inte hade skrivits med palatalt *r* då *r*:et ingår i stammen. Istället ser han *mir* som dubbeltecknat *r* och *i* som *æ*. Denna tolkning har avvisats av Fridell (2022) som riktigt påpekar att stavningen *mir* för *meðr* finns på flera runinskrifter och sannolikt beror på palatalisering av *r* efter den palatala vokalen *e* (*meðr* > **mer* > *mer*). Att *i* skulle stå för långt *æ* finner Fridell osannolikt, då det annars betecknas med *a* eller *ǣ*.

Ett stort problem med denna tolkning av fornyrdislagsstrofen är att det i den nordiska mytologin (*Vafþrúðnismál*, *Grimnismál* och *Gylfaginning*) gjordes en klar åtskillnad mellan fenomenen dag och natt och fenomenen sol och måne. Det är Dagr som dras av Skinfaxi, den bästa hästen enligt reidgoterna, medan Sól dras av två andra hästar, Árvakr och Allsviðr (*Grimnismál* 38) och dessa två gudomar rider över himlen oberoende av varandra. Det finns alltså ingen koppling mellan Sól och (h)reidgoterna, förutom den mycket lösa att både Dagr och Sól dras från öster och att Reidgotaland ansågs ligga i sydöst, vid hunnernas land. När *Vafþrúðnismál* säger att Skinfaxi är den bästa hästen bland reidgoterna syftar det inte på faktumet att dagen gryr i öster utan snarare på föreställningen att reidgoterna var ett ryttnarfolk och att hade de bästa hästarna (von See et al. 2019: 1035). Skinfaxi var alltså hästen *par excellence*.

Ett annat uppenbart problem med Ralphs (2021), Holmberg et al.:s (2020) och Williams (2021) tolkning av fornyrdislagsstrofen är att gudarna Dagr och Sól inte rider på sina hästar utan står på vagnar som dras av dem: *er in scíra dreggr / dag* (*Vafþrúðnismál* 22), *Arvacr oc alfvípr þeir scolo vpp heðan / fvangir sol draga* (*Grimnismál* 38). Samma förhållande avbildas på den danska Trundholmsvagnen från bronsåldern. Tolkningen *Ræið *iauf[i]...* och *Sitir nū garur ā guta sīnum* passar alltså inte in alls på varken guden Dagr eller gudinnan Sól.

När det gäller Ralphs första och tredje invändning mot den traditionella tolkningen ska det påpekas att roten *þið* 'folk' ibland faktiskt skrevs som just *þiaup* i det danska runmaterialet, precis som på Rökstenen, t.ex. *þiaupuir Þjóðvēr* (DR221), *þiaupui Þjóðvēr* (DR239; Grønvik 2003: 116). För att förklara dessa skrivsätt, inklusive *raiþ* för *rēð*, föreslår Grønvik (2003: 116) att vokalerne *ē* och *ō* diftongerades framför *ð* och andra dentala plosiver och frikativer genom assimilation, dvs. höjning av den andra vokalen. Även Bugge (1910: 44) och Noreen (1923: § 172:2) redogör

för fornisländska texter där preteritum av *ráða* skrevs med diftong, *reið* (*Volsunga saga* och *Jómsvíkinga saga*).

Beträffande Ralphs (2007) andra motargument, att det ska vara ovanligt att en runa kan stå för två konsonanter där den ena är tonande och den andra är tonlös (**raipiaurikr** = *Rēð Piauðrikr*) måste det invändas att det finns många belägg i runmaterialet där ett **k** eller ett **t** står för *-k g-* (eller vice versa) respektive *-d t-* etc. Visserligen har jag inte funnit något belägg för just ett **p** ståendes för ett utljudande *ð* och ett inljudande *p* men det finns ingen anledning att tro att **p** hade en särskild status här. Om **k** och **t** kunde stå för *-k g-* respektive *-d t-* etc. kunde rimligtvis **p** stå för *-ð p-*. Det hela beror på om ristaren dubbeltecknar runor eller låter en runa stå för två fonem. På Rökstenen är det senare mestadels fallet, så som **uarin||numnar** *varin numnar* och **umisum||maṇnum** *ymissum mannum* (se Williams 2021: 165 för en liknande slutsats).

Om man ändå skulle acceptera Ralphs (2007) invändning men inte tror på tolkningen **iau* 'häst' skulle man i så fall kunna tänka sig en formvariant av namnet *Eurikr* med brytning, **Jaurikr*. Euric var en västgotisk kung (född 420, död 484) som styrde över Iberiska halvön och en tredjedel av Frankrike. Det finns dock ett starkt fonologiskt skäl att ändå acceptera den traditionella tolkningen av **p** som *-ð + p-* som jag vill framställa som ett åttonde argument för *Piauðrikr*-tolkningen. Strofen är skriven på fornryrdslag och de andra verserna har följaktligen allitteration: *stillir flutna / strqndu Hræiðmarar, sitir nū garur / q guta sīnum, skialdi uð fatlaðr / skati Mæringa*. På samma sätt allittererar **p** i *Piauðrikr* och *þurmōði*: *Rēð Piauðrikr, hinn þurmōði*. Med tolkningen **iau* 'häst' eller **Jaurikr* faller allitterationen bort.

Holmberg et al. (2020: 22) och Williams (2021) menar att det finns allitterationen på *ræið* och *rinkr*, istället för *Piauðrikr* och *þurmōði*. Detta förslag anser jag problematiskt då verspar tenderar att ha relativ jämvikt mellan stavelseantalen i fornryrdslagsstrofer. Så är även fallet i de andra verserna, vilka växlar mellan fyra och fem stavelser. I Ralphs (2007, 2021) och Holmberg et al.s (2020) förslag skulle den första raden bara få två stavelser medan den andra får fem.

Fornryrdslagstrofen har en parallell i Ög81. Notera att denna också har konsekvent allitteration och jämvikt mellan verserna (Brate 1911: 80–83):

kuþr karl kuli	kat fim syni	Gōðr karl Gulli	gat fæm syni.
feal o furi	frukn treks asmutr	Fiall a føri	frøkn drængr Asmundr,
aitaþis asur	austr i krikum	ændaðis Assur	austr i Grikkum,
uarþ o hulmi	halftan tribin	varð a holmi	halfdan drepinn
kari uarþ atuti	auk tauþr bui	Kari varð?atuti	auk dauðr Boi.

När det gäller Ralphs fjärde invändning mot Þiauðrikr-tolkningen kan det svaras att namn ofta förlorar konsonanter som **þ**, **t**, **d**, **f**, **r** och **ʀ** i medial ställning på runinskrifter, även när de står i slutet av ett förled, t.ex. **kimut** *Germund* (Vg8), **hltan** *Halfdan* (Vg7). Detta gäller även för roten *þjóð* som skrivs **þiau** i namnet **þiauburi þjóðbjörg** (DR188), precis som på Rökstenen. Vidare skrivs, som Bugge (1910: 40) påpekar *ðr* och *ðr* ofta som bara **ʀ**, **r**, t.ex. **brur** = *broður* (Gs13). Så är även fallet på den föregående runraden på Rökstenen **mīr** = *meðr*, en form som är vanlig på runinskrifter (t.ex. Kvinnebyamulletten).

När det gäller Ralphs antagna form **iau* 'häst' är detta en delvis riktig runsvensk rekonstruktion av det fornisländska substantivet *jör*. I det urnordiska materialet finns formerna *ehwu* och *ehe* belagda på braktea-ter från 500-talet. Den antagna urnordiska grundformen av den maskulina *a*-stammen blir därmed **ehwar* (de Vries 1977: 293). Den av Ralph antagna runsvenska formen **iau* har därmed bevarat halvvokalen *w* som *u* samtidigt som den har genomgått *u*-brytning, likt **fiaru** *fiaru*. Dativformen av **iaur* skulle dock ha varit **iaui*, likt Sm92 **fiarui**, inte **iau*. Det är sant att fornisländskans dativform *jó(i)* typiskt utelämnade *i*:et (Noreen 1923: 460) då det föregicks av lång vokal. Samma sak hände med *mór* 'mo', dativ *mó*. För den antagna runsvenska formen **iaui* skulle dock det föregående *u*:et ha varit kort. Det är först efter *u*-omljudet genomfördes av *a* till *ø* > **joui* som vokalerna *ø* och *u* kunde smälta samman till ett långt *ō*, > **jōi*, där *i* kunde utelämnas. Analysen kan alltså inte stämma.

Likt för Heinze (1999: 15) finns för mig inget tvivel om att fornyrdislagsstrofen verkligen handlar om Theoderik den store eller snarare den mytologiske Dietrich/Þjóðrekr/Þiðrekr av Bern. Det finns åtminstone åtta starka argument för och enligt min mening kan de tre tänkbara argumenten emot på ett övertygande sätt vederläggas. Att en runsten från 800-talet skulle kunna handla om Dietrich/Þjóðrekr/Þiðrekr av Bern är helt möjligt, då det redan fanns sånger som behandlade Dietrichslegenden i Tyskland på den tiden, så som *Hildebrandslied* (830–840), och då kontakten mellan det vikingatida Skandinavien och Sachsen först bröts i samband byggandet av Danevirket. Den äldsta Eddadikten, *Atlakviða*, som kan gå tillbaka till 800-talet, behandlar för övrigt stoff från samma mytocykel som *Hildebrandslied*. Atle (Attila) bjuder som bekant Niflungarna (Gjukungarna) till sig i hunnernas land, där han dödar dem. I *Hildebrandslied* har Dietrich varit landsförvisad i trettio år hos just hunnerna. *Guðrunarkviða III* och den engelska *Waldere*, båda från 1000-talet, de tyska *Rabenschlacht*, *Dietrichs Flucht*, *Nibelungenlied* och *Nibelungenklage* samt den fornnorska *Þiðreks saga af Bern*, alla från 1200-talet,

sätter dessa två saker samman – det var till Atle/Etzel Dietrich/Þjóðrekr/Þiðrekr flydde och han var där när Atle/Etzel dödade Nibelungarna/Gjukungarna.

Ett annat exempel på en tidig nordisk källa som behandlar gotiska kungar är skaldedikten *Ragnarsdrápa* från 800-talet. Vid sidan av Hjaðningavíg handlar den om den gotiske kungen Eormanaric (Jormunrekr). Denne omnämns även i *Deor* och *Widsith*. Att som Ralph (2007) argumentera att de tidiga runologerna var påverkade av göticismen och därför läste in den östgotiske kungen Theoderik den store i stenen håller därför inte. Þiaðrikr-strofen handlar inte så mycket om den historiske konungen som den mytologiske Dietrich/Þjóðrekr/Þiðrekr av Bern, och denne uppträder även i Edda-diktningen, vid sidan av Sigurðr Fáfnisbani (som också finns avbildad på en runhäll: Sö101) och andra fornnordiska hjältar. Det har inget med 1800-talets göticism att göra. På samma sätt är det en non sequitur att som Holmberg et al. (2020) invända att tolkningen av fornyrðislagsstrofen som handlandes om Theoderik den store har lett Rökstensforsningen in i en återvändsgränd då temat inte passar in i resten av stenens mytologiska stoff. Fornyrðislagsstrofen handlar inte om den historiske Theoderik den store utan om den mytologiske Þjóðrekr/Þiðrekr av Bern och denne hör till den nordiska mytologin lika mycket som Sigurðr Fáfnisbani.

Jacobsen (1961) har i Rökstenens Þiaðrikr inte velat se en referens till Theoderik den store och därmed till den mytologiske Dietrich/Þjóðrekr/Þiðrekr av Bern utan till den mindre kände frankiske (merovingiska) konungen Theoderik I (511–534). Problemet med det antagandet är för det första att det implicerar att även *Deors* Déodríc syftar på denne frankiske konung då både Rökstenens Þiaðrikr och *Deors* Déodríc sägs ha varit hövding över märingarna. Vidare har Theoderik I, till skillnad från Theoderik den store inte givit upphov till några hjältesagor, vare sig på germanskt eller skandinaviskt område. Enligt Ockhams rakknivsprincip bör därmed även det förslaget avvisas.

Återstår frågan varför Rökstenen skulle inkludera en mytologisk hreidgotisk konung i de kunskapsfrågor som Væmōðr kan tänkas bli ställd vid sitt inträde till Valhall. Den första frågan handlar som sagt enligt min mening om en legendarisk kamp mellan två gånger tolv bärsärkar där två magiska svärd ingår som båda har egenskapen att de blir var mans bane. En sådan kunskapsfråga är relevant för en blivande enhärje. Samma sak kan dock sägas om fråga två. Den legendariske Dietrich/Þjóðrekr/Þiðrekr av Bern var en berömd kämpe. Likt Sigfried/Sigurðr Fáfnisbani hade han ett sägenomspunnet svärd (Ekkisax) och en renommerad häst

(Valke/Fálka) och i *Piðreks saga af Bern* kap. 192–207, är han en av de två gånger tolv kämpar som sammanlagt har tolv envig mot varandra, ett i taget mellan olika män. I själva verket finns det flera sagor där Dietrich/Piðrekr snarast liknar Oden, den vilde jägaren (Höfler 1952). I exempelvis *Piðreks saga af Bern* kap. 336 hamnar han i raseri på slagfältet och kommer ridandes med eld sprutandes ur munnen. Rimligtvis är *Piaudrikr* därmed en av de enhärjare som Væmōðr måste kunna svara på en fråga om vid sitt inträde i Valhall. Till skillnad från den historiske Theoderik den store som var ariansk kristen var den mytologiske Dietrich/Pjóðrekr/Piðrekr av Bern i de flesta historierna hedning.

Tolfte och trettonde frågan (rad 12–19)

Efter *Piaudrikr*-strofen kommer en gåta på baksidan av stenen som betecknas som den tolfte, snarare än den tredje. Flera försök har gjorts att förlika denna numrering med de befintliga runorna på Rökstenen. En möjlighet är att ristaren Varinn trodde att den dödsmärkte sonen redan kunde svaren på frågorna 3–11 och att de därför inte behövde besvaras. Detta implicerar existensen hos språkkommuniteten av en pretext, en ursprunglig visdomsdikt, som, om min teori stämmer handlar om en fallen krigares kunskapsprov inför Öðinn vid sitt inträde i Valhall.

Holmberg (2022) föreslår i stället att ordningstalen refererar till en förkristen indelning av dagen i 16 timmar. Den första frågan avser händelser som utspelar sig kl. 4:30 vår tid när den nya dagen gryr, den andra kl. 6 vid soluppgången och den tolfte kl. 21 när stjärnorna börjar synas, etc. Detta knyter han samman med Holmberg et al.:s (2020) tolkning av Rökstenen som handlande om solen och andra himmelsobjekt. Mina invändningar mot denna tolkning är för det första att den missar den tydliga parallellen med andra visdomsdikter med liknande uppräknings (för det första, för det andra, etc.). För det andra står ordningstalen i neutrum (Wessén 1962: 104): *þat sægum annart*, etc. Detta utesluter tolkningen 'vid den andra [timmen]', vilket skulle ha stått i maskulinum.

Runraderna 12–14 och den traditionella tolkningen lyder på följande sätt:

þat sakum	tualfta	hvar histr	si	kuſnar itu	luituaki	an
<i>Þat sæg-um</i>	<i>tvalft-a</i>	<i>hvar hæst-r</i>	<i>sē</i>	<i>Gunn-ar et-u</i>	<i>vētt-vang-i</i>	<i>an</i>

det säg-1PL toltf-ACK var häst-NOM se.KJ Gunn-GEN mat-ACK slag-fält-DAT på
'Låt oss säga som det tolfte var Guns häst ser mat på slagfältet

kunukar	tuairtikir	suaŕþ	ā	likia
<i>kunung-ar</i>	<i>tvæirtig-ir</i>	<i>svāð</i>	<i>ā</i>	<i>liggi-a</i>
konung-NOM.PL	tjugo-NOM.PL	som	på	ligga-3PL

där tjugo konungar ligger.’

Tolkningen, som går tillbaka till Bugge (1910: 61–67) och har fått mer eller mindre universell acceptans, utgår från att frågan innehåller en kenning, att Gunns häst betyder vargen. Gunnr var en valkyria och enligt Bugge kunde valkyrior rida på vargar. Uttryck som att vargen eller korpen får (se) föda är vanliga inom skaldediktningen när krigare har fallit på valplatsen. Även Gripsholmsstenen (Sö 179) har (förmodligen) ett liknande budskap: **a:ustarlar:nikafu** *austarla ærni gafu* ’österut gav örnen [föda]’ (Brate & Wessén 1936: 154).

Jag ser dock flera problem med denna tolkning. För det första innehåller frågan redan svaret, då de tjugo konungarna rimligtvis är platsen på slagfältet där Gunns häst ser födan. Detta förhållande tar bort själva meningen med frågan. För det andra är subjektet syntaktiskt ovanligt då substantivet *hæstr* och dess genitivattribut *Gunnar* står på var sin sida av det finita verbet *sē*. Det är sant att dylika ordföljder (s.k. hyperbaton) kan återfinnas inom skaldediktningen p.g.a. dróttkvættets strikta stavelseordning, metrik och allitteration. Dock är frågan inte skriven på dróttkvætt. Det finns alltså inget skäl till att ha den krångliga ordföljden.

För det tredje finns det inget belägg i andra källor på att valkyrior kunde rida på vargar. I skalde- och Eddadiktningen är det alltid jätte- eller trollkvinnor som rider på vargar, så som Varðrún, Geitir, Gríðr, Leikn, Járnsaxa, Hyrrokkinn och Imð, och det är alltid de som bildar kenningar för vargen tillsammans med ord för häst, t.ex. *blakki Geitis* (*Orms þáttr Stórolfssonar*), *vigs Varðrúnar* (*Haraldsdrápa*) och *faxa Imðar* (*Magnarkviða*). Alternativt består kenningen av ett heiti för troll- eller jättekvinnan så som *blakk flagðs* eller *grár trölmarr*. Det finns dock ingen kenning som innehåller namnet på en valkyria eller ett heiti för en valkyria. I *Völuspá* 30 står det visserligen att valkyriorna kommer ridande i luften men likt asarna är det snarare på hästar. Detta antagande stöds av *Helgakviða Hundingsbana* I: 17, *Helgakviða Hjörvarðssonar* 28 och *Hákonarmál* där det står explicit att valkyriorna kommer ridande på hästar, inte vargar.

För det fjärde är analysen av **uituākiānkunukartuairtikirsuaŕ þalikia** som *vēttvāngi ān kunungar tvæirtigir svāð ā liggia* syntaktiskt högst tveivelaktig. *ā(n)* ’på’ fungerade nästan alltid som en preposition, inte en postposition. Vidare måste man tänka sig att subjektet i relativsatsen

kunungar tvæirtigir har flyttats ut ur relativsatsen och ställts framför relativpronomenet, vilket i sin tur syftar på *vēttvngi q̃n*. Resultatet blir en extremt komplicerad satsfläta, en anakolut.

Istället för denna anakolutiska konstruktion föreslår jag en tolkning av **huar hīstr** som *hværr hæstr* 'vilken häst' med *rr* skrivet som *r* (jämför U Fv1959:169: **huir** *hværr*) – på så sätt skiljer ristaren på de två frågeorden **huar** *hværr* 'vilken' och **huar** *hvār* 'vem' –, **si** som konjunktiv *sē* 'är' **kunnari** som *kunnari* 'mer känd', av *kunnr* 'känd', ett vanligt och för en visdomsdikt högst relevant adjektiv, **t** som [*a*]/*t* 'på' (som i första frågan ovan), **an** som *æn*³ 'än' (vilket förklarar stavningsskillnaden mellan **an** och **a**) och *svāð q̃ liggia* som syftandes på de tjugo kungarna, inte på slagfältet, alltså *hværr hæstr sē kunnari t vēttvngi æn kunungar tvæirtigir svāð q̃ liggia* 'vilken häst är mer känd på slagfältet än tjugo kungar som ligger därpå' (med allitteration på *kunnari* och *kunungar*). Svaret kan endast vara Sleipnir, den "yppersta" av alla hästar enligt *Grimnismál* 44 m.fl. och hästen som Öðinn rider på när han ska hämta de fallna på valplatsen.

Ralph (2021: 375–391) tolkar **huarhīstrsiku¶narituituq̃iankunuk artuairtikirsua¶þalikia** som *hvar hæstr sik unar *ættvēttvngi q̃, [e]n kunungar tvæirtigir svāð q̃ liggia*. 'var hästen finner sig tillrätta på ättkampplatsen/vädersträckskampplatsen och tjugo kungar så att de ligger därpå'. Problemet med denna analys är återigen att verbet i så fall står i indikativ (*unar*), inte konjunktiv som i de andra frågorna, att prepositionen *q̃* är efterställd, samt att *en* skrivs som *n* och inte *in* som ovan. *en* betyder vidare typiskt 'men', inte 'och'. Vidare är ordet **ættvēttvngi* ett hapax legomenon och dessa bör som sagt undvikas. Slutligen är verbet *una sig* inte belagt i runmaterialet eller de äldre fornsvenska texterna. Det tidigaste fornsvenska belägget är *Bonaventuras betraktelser* från 1375–1400 (Söderwall 1918: 808).

De tjugo kungarna på slagfältet måste också vara de samma tjugo konungar som nämns i fråga 13 (rad 14–17 med Nielsens (1969) versindelning):

³ Med bortfall av urnordiska *p-* i *þqn* (se Kock 1895: 342–343 för förslag om hur detta bortfall kan ha gått till). Rimligtvis har den fornnordiska subjunktionen *en/æn/qn* uppstått genom att *þqn* har klitiserats till singular-komparativ-ändelserna *-(a)ri*, *-(a)ra*. *P-* har sedan fallit bort genom den obetonade intervokaliska ställningen: *-ari-þqn > -ari-qn* (jfr. Rökstenens *svāð* av *svā-þat*). Detta måste ha skett före den fornnordiska tiden (800), då både de öst- och västnordiska fornspråken har bortfallet. Ett stöd för detta antagande är omljudsformen *en/æn*, som rimligtvis uppstått genom progressivt *i*-omljud från *-(a)ri*. Ett till stöd för antagandet är att komparativa adverbliella konstruktioner, vilka saknade ändelse-*i*-et eller *-a*:et (t.ex. *þæt-r*) fortfarande konstruerades med *þan/þæn* i runsvenskan, såsom i den idiomatiska konstruktionen *Gud hialpi anda hans þætr þæn hann þæfir til gært* (Sö 195, 197, U69, 225 etc.).

þat sakum þritaunta	huarir	tuairtikir	kunukar
<i>Þat sæg-um þrēttāund-a,</i>	<i>hwær-ir</i>	<i>tværtig-ir</i>	<i>kunung-ar</i>
det sæg-1PL trettond-ACK	vilk-NOM.PL	tjugo-NOM	konung-NOM.PL
'Låt oss säga som det trettonde		vilka tjugo konungar	

satin	t	siulunti
<i>sāt-in</i>	<i>[a]t</i>	<i>Siðlund-i</i>
satt-3PL.KJ på		Sjælland-DAT
satt på Sjælland		

fiakur-a	uintur	at fiakurum nabnum
<i>fiagur-a</i>	<i>vintur</i>	<i>at fiagur-um naðn-um</i>
fyra-ACK.PL	vinter.ACK.PL	åt fyra-DAT.PL namn-DAT.PL
fyra vintrar		med fyra namn,

burnir	fiakurum	bruprum +
<i>burn-ir</i>	<i>fiagur-um</i>	<i>brøðr-um</i>
född-PL	fyra-DAT.PL	bröder-DAT.PL
födda åt fyra bröder.'		

Att kungar sitter ett visst antal vintrar på en plats är ett vedertaget uttryck i den fornnordiska litteraturen och anspelar på att de inte kan gå ut i viking under vintern. Tanken bakom fråga 13 är alltså att tjugo underkungar (häradskonungar) sitter i överkungens hall under vintern och dricker och äter innan de går ut för att kämpa på sommaren.

Beträffande dessa tjugo danska konungar håller jag som sagts ovan med Nielsen (1969) och Lönnroth (1977) om att det måste röra sig om Hjaðningavíg, den eviga kampen mellan två gånger tjugo kungar som dödar varandra men återuppstår dagen efter för att kämpa vidare. Denna omnämns redan i den fornnorska skaldedikten *Ragnarsdrápa* från 800-talet så det finns goda skäl att anta att Rökstenens ristare var bekant med myten. I *Sörla þáttr* från 1300-talet sägs det Óðinn gav Freyia uppdraget att ordna det så att:

þeir konungar ij at xx konungar þiona huorum uerde missattir ok berizst med þeim alögum ok atkuædum at þeir skulu jafnnskiott upp standa ok beriazst sem þeir adr falla.

'två konungar som har vardera tjugo konungar under sig hamnar i osämja och kämpar mot varandra under sådan trolldom att de genast ska uppstå och kämpa när de har fallit'

(*Sörla þáttr*; Flateyjarbók)

Heðinn var en kung över Särkland med tjugo kungar under sig. Han blir uppeggad av valkyrian Gøndul (= Freyia) att slåss mot kung Høgni av Danmark som också hade tjugo konungar under sig. De två gånger tjugo underkonungarna slår ihjäl varandra men återuppstår genom Høgnis dotter Hilds trolldom. I *Skáldskaparmál* 62 ligger de fallna kvar på slagfältet på kvällen medan överkonungarna går tillbaka till sina båtar. Hildr går då under natten och återupplivar de fallna så att de kan kämpa igen nästa dag (min översättning):

en Hildr geck of nottina til valsins ok vakði vpp með fiolkyngi alla þa, er
davþir voro. Ok annan dag gengv konvngarnir avígvollin ok bærþvz ok
sva allir þeir, er fellv hinn fyra daginn.

’Men Hildr gick om natten till de fallna och väckte upp alla de med troll-
dom som var döda. Och andra dagen gick konungarna till vigvallen och
slogs, liksom alla de som föll förra dagen.’

(*Skáldskaparmál* 62; Codex Regius)

Vidare sägs det att kampen ska pågå till Ragnarök och att Hjaðningarna på det sättet förbereder sig inför Ragnarök.

Det kan knappast vara en slump att både Rökstenen och *Sörla þáttr* talar om just tjugo danska kungar som dör på slagfältet. Det måste vara Hjaðningavíg som fråga 12 handlar om, en vida spridd myt inom den nordiska kulturkretsen.

Återstår frågan på vilket sätt Hjaðningavíg och Óðins häst Sleipnir är relevanta att känna till för en blivande enhärje. När det gäller Hjaðningavíg är den viktig då den speglar enhärjarnas tillvaro i Valhall. Så här säger *Vafþrúðnismál* 40–41 om enhärjarna (min översättning):

Seg ðv þat et .xi.	’Säg du det för det elfte
hvar ýtar tvnom i	var män i tunet
hægvaz hverian dag .	huggs varje dag.
[Allir Einherjar	Alla enhärjar
Opins tvnm i	i Óðins tun
hæggvaz hverian dag]	huggs varje dag.
Val þeir kíofa	De korar de fallna
oc riþa vígi fra	och rider från slaget.
fitia meir vm láttir faman.	Sitter sedan mer förlikna tillsammans.’

(*Vafþrúðnismál* 40–41: Codex Regius; lakun från *Gylfaginning* 41: Codex Regius)

Precis som i Hjaðningavíg kämpar enhärjarna mot varandra i envig och dräper varandra. Sedan uppstår de för att kämpa igen nästa dag. Enligt

Skáldskaparmál 62 kommer som sagt Hjaðningavíg likt enhärjarnas kampövningar pågå till Ragnarök. I många avseenden är alltså Hjaðningarna en spegling av enhärjarna i Valhall. Båda grupper övar till tidens slut för att kämpa vid gudarnas sida vid Ragnarök. Därför är Hjaðningavíg viktig att känna till för en blivande enhärje.

När det gäller Sleipnir säger *Gylfaginning* 38 att Óðinn ska rida först, följd av sina enhärjar till Ragnarök. I samband med detta rider han rimligtvis förbi slagfältet där de tjugo danska konungarna ligger för att ta med dem i kampen mot Fenrisulven, då 1. det är han som har instigerat Hjaðningavíg och 2. meningen med Hjaðningavíg är att förbereda Hjaðningarna på Ragnarök. För en blivande enhärje är alltså Hjaðningavíg en myt som man kan bli frågad om för att bli insläppt i Valhall. Ännu viktigare och ”mer känd” är dock hästen som Óðinn rider på när han ska hämta de fallna på valplatsen, hästen som enhärjarna ska följa till Ragnarök.

Frågan har en intressant parallell i *Hervar saga ok Heiðreks*, kap. 10 där Óðinn, under namnet Gestumblindi ställer gåtor till konungen Heiðrekr. Likt i *Vafþrúðnismál* lyder den sista gåtan ’vad viskade Óðinn i Balders öra när han låg på bålet’. Eftersom Heiðrekr, likt Vafþrúðnir, inte kan svara på den frågan måste han förlora sitt liv. Den näst sista frågan lyder dock:

”Huerir ero þeir íí, er x hafa fætr, ægu ííí ok einn hala? Heiðrekr konung, hygðu at gatu.”	”Vilka är de två som har tio fötter tre ögon och en svans? Heiðrekr konung, grubbla du på den gåtan!”
”Þat er þa er Odín rídr Sleipní.”	”Det är då, när Óðinn rider Sleipnir.”

(*Hervarar saga ok Heiðreks*, kap. 10; *Hauksbók*)

Eftersom det är Óðinn som kommer ställa frågorna till den dödsmärkte sonen vid hans inträde i Valhall är det inte förvånande att just en fråga om Sleipnir kommer även där.

Formen **siulunti** *Siölundi* har vållat visst huvudbry, då den borde vara **siulanti** *Siölundi*. Dock visar Bugge (1910: 69–71) och Brate (1911: 241) att de tidiga isländska skalderna från 900- till 1000-talet (samt *Heimskringla* och *Snorres Edda*) konsekvent kallar orten *Selund* (t.ex. *Knutdrápa* och *Hákonardrápa*), i genus femininum eller neutrum, och inte *Séland*, *Sjáländ* eller *Sjóland*. *Selund* måste alltså vara den ursprungliga formen, bestående av förledet *selk* ’säl’ och ö-ändelsen *-und* (som i *Burgundarholmr*; de Vries 1977: 470). Med *u*-brytning och *u*-omljud ger

det *Siölund*. Den senare formen *Siöland* måste vara en sammanblandning med orden *sjär* 'sjö' och *land*.

Ralph (2007: 155, 2021: 397–405) tolkar inte **siulunti** som Själland utan en kenning för ett skepp, 'sjöträd', med den något ovanliga användningen av substantivet *lundr* som 'träd'. Holmberg et al. (2020: 27) ser det också som en kenning, dock inte för ett skepp utan för slagfältet, som de kallar 'gnistlund', av substantivet *sīa* 'gnista'. Vidare läser Ralph och Holmberg et al. inte runraden **fiakurauinturat** som *fiagura vintur at...* 'fyra vintrar med...' utan som *fiagura *vinddura at...* där *fiagura *vinddura* står i genitiv plural och betyder 'vinddörrars', en kenning för vindriktningarna. Problemen med dessa tolkningar är återigen att de är hapax legomena. Det finns inga andra belägg för substantiven *siölundr* med betydelsen 'sjöträd', **sīulundr* 'gnistlund' eller **vinddyrr* 'vinddörr'. Ralph (2021: 220–221) menar att formen **uintur vintur** är oväntad då den urnordiska formen var **wintruz*; jfr gotiskans *wintrus*, en *u*-stam. Genom apokope föll ändelse-*u*:et bort > *vintrr* (jfr fornisländskans *vetr*). *U*:et i **uintur vintur** är därmed oväntat. Dock kan en liknande inskottsvokal observeras mellan en plosiv och tungspets-*r* på Stentofstenens **haborumr** 'med bockar' från 700-talet, av urnord. **habraz*, jfr fornisl. *hafr* (Antonsen 2002: 303).

Holmberg et al. (2020: 28) spekulerar vidare att de tjugo konungarna är enhärjar som möter vargen ('Gunns häst') på slagfältet under Ragnarök. De föreslår därför att **sīulundr* 'gnistlund' är en östskandinavisk variant av *Vafþrúðnismál* 18:s *Vígríðr*, fältet där gudarna ska möta Surtr och dennes följe vid Ragnarök. Som sagt anser jag att man inte bör uppfinna nya ord för att passa in texten i sin teori. Vidare har jag visat stora problem med tolkningen av **huarhistrsiku||narituituakiān** som *hvar hæstr sē Gunnar etu vëttvangi qn*. Slutligen finner jag överensstämmelsen med *Skaldskaparmál* 62 och *Sörla þáttr* med sina tjugo danska konungar som slåss i Hjaðningavíg för stor för att inte acceptera den traditionella tolkningen av **siulunti** som 'Själland'. Holmberg et al.:s förslag ger ingen förklaring till varför det är just tjugo konungar som ligger på slagfältet. Samtidigt håller jag med om att det likväl finns en indirekt koppling till enhärjarna. Som jag skrev ovan är Hjaðningavíg en spegling av enhärjarnas tillvaro i Valhall och fråga 12 handlar om när Óðinn hämtar Hjaðningarna för att kämpa vid sidan av enhärjarna.

Efter den trettonde frågan kommer en s.k. heroisk namntula (så som beskrivet av Gurevič 1993: 76–90) på fornyrðislag där de tjugo danska konungarna står listade, samt deras fäder. Som Lönnroth (1977: 33) påpekar har många av dessa konungar bärsäkarnamn (*Rāðulfr*, *Hraiðulfr*,

Rugulfr och *Bjarn*) och tulan påminner om tulan med de tolv bärsärkarna som kämpade på Sámsey i *Qrvar Odds saga* och *Hervarar saga ok Heiðreks*:

Valkar fēm	Rāðulfs synir,	Hervarþr, Hjörvarþr	Hrane, Angantýr,
Hraiðulfar fēm	Rugulfs synir,	Bilðr ok Búe	Barre ok Tóke,
Häislar fēm	Häruðs synir,	Tindr ok Tyrfingr	tveir Haddingjar,
Gunnmundar fēm	Bernar synir.	þeir í Bólum austr	borner vöru,
		Arngríms synir	ok Eyfuro.

(*Rökstenen*, rad 17–19)

(*Qrvar Odds saga*, kap. 14; Holm perg. 7, 4)

I båda listor står namn, deras antal, samt deras fäder. Språkvetenskapligt är formen *Bernar* intressant, då den uppenbarligen är en obruten form av *Biörn*. Detta kan förklaras med att den urnordiska genitivformen saknade *u* (**birniz*/**bernaz*).

En anonym granskare menar att faktumet att *Rökstenen*s namntula är skriven på fornyrdislag (åtta verser med vardera två betonade stavelser) men till skillnad från *Piaðrikr*-drapan saknar allitteration kunde användas som ett argument mot att nödvändigtvis anta allitteration i *Piaðrikr*-drapan. Dock är drapor och tulor två helt olika texttyper. Till skillnad från drapan behövde tulan varken vara skriven på ett visst versmått eller ha allitteration, även om den ofta hade det. Snarare anpassades den till texten i vilken den stod (se Gurevič 1993: 75). Namntulan i *Qrvar Odds saga* är exempelvis inte skriven på fornyrdislag men har mestadels allitteration.

Frågan skriven på den äldre futharken (rad 20–22)

Mellan svaret på fråga 13 och nästa fråga finns en skadad rad som jag inte tänker analysera närmare här. Flera förslag har lagts fram men alla måste anses vara spekulationer då runorna inte kan rekonstrueras med säkerhet. De enda säkra läsningarna är runföljderna **nukm...alu...ain-huar...ftir fra... nū [e]k ... allu... æinhvār ... eftir frā** 'nu jag... allt(DAT)... varje(NOM)... efterfrågade(1.SG)'. Rimligtvis innehåller raden någon slags slutsats rörande det som redan sagts. Berättarjaget är rimligtvis ristaren Varinn. Trots att raden är fragmentarisk är den intressant då den ovanliga ordföljden **nū [e]k...** faktiskt återfinns i just den avslutande strofen av *Vafþrúðnismál*: *Nv ec víþ óðin deilda c mina orþ speci* 'nu har jag stridit med Óðinn om min spakhet i ord' (Bugge 1910: 83).

Nästa gåta är skriven på en något idiosynkratisk variant av den äldre futharken. Den traditionella tolkningen lyder:

sagwm ogmeni þad hoar igoldfliga oari goldin d goanar hosli
Sæg-um ungmænni þat, hvā-r Ingylld/ing-a vār-i guldinn at kvān-ar hūsl-i
 Säg-1PL ung.man.DAT det vem-NOM Ingylld/ing-GEN.PL var-KJ.SG gäldad åt kvinn-GEN offer-DAT
 'Låt oss säga den unge mannen vem av Ingylldingarna blev vedergäld genom en kvinnas offer.'

Hvār Ingylldinga är en partitiv genitiv, d.v.s. 'vem av Ingylldingarna'. Holmberg et al. (2020: 24) menar att konstruktionen med frågeord och partitiv genitiv är oattesterad i källorna. Detta stämmer dock inte. Den partitiva genitiven är rikligt attesterad för fornsvenskan (så som en *pera* och *nokor ipra*). Med frågeord finns konstruktioner som *hvar þera* (Wessén 1956: 25–26). En besläktad fornisländsk frågekonstruktion är *hvat er þat manna* 'vilken slags man är det' (*Vafþrúðnismál* 7; se ovan). I tyskan är den interrogativa partitiva genitiven ännu produktiv: *welcher der Ingylldingen*.

Ingylldingr betecknar avkomling till Ingylldr, Ingvaldr eller Ingjaldr. Bugge, Brate, von Friesen och Wessén föreslår här en hänvisning till den närliggande orten Ingvaldstorp. Nielsen (1969) gör dock en viktig koppling till den legendariske kungen Ingjaldr hinn Illráði i *Ynglingatal* och *Ynglinga saga* som dräper tolv kungar och bränner slutligen sig själv inne tillsammans med sin dotter Ása. Även i *Beowulf*, *Wiðsith*, *Skjöldunga saga* (*Bjarkarímur*), och *Gesta Danorum* finns det en några generationer tidigare dansk krigare Ingeld/Ingjaldr/Ingildr, som är son till en Froda/Frodi. I *Beowulf* blir Froda dödad av den danske kungen Hroðgars män (kallad Hroar i *Skjöldunga saga* och Harald i *Gesta Danorum*), vilket leder till en lång släktfejd mellan Hroðgars (Skildingarnas) och Frodas (Heaðobardernas) hus. Temat i berättelserna är att sönerna i flera led vedergäller morden på deras fäder, vilket håller vendettan i liv. En av Frodas män som blir dödad i *Beowulf* heter t.o.m. Wiðergyld 'vedergällning'. Detta påminner om ordet *guldinn* i fråga 14. Hroðgar har även en brorson som heter Hroðulf (Hrólfur Kraki i de nordiska sagorna) och som senare blir kung av Danmark. Detta påminner om den danske kungen Rāðulfr i fråga 13.

Gåtan säger alltså att en Ingyllding får vedergällning eller blir vedergäld genom att en kvinna blir offrad. De tidigare forskarna har alla tolkat *kvān-ar* som hustru, men det kan lika gärna betyda bara kvinna (de Vries 1977: 339), som i *Hervarar saga ok Heiðreks* kap. 10: "Hverjar eru þær rýgjar á reginfjalli, elr við kván kona? 'vilka är kvinnorna på makternas berg, där kvinna avlar med kvinna?' (min översättning). Detta leder auto-

matiskt tanken till Ása, Ingjaldr hinn Illráðis dotter, som enligt *Ynglingatal* och *Ynglinga saga* gifte sig med Guðröðr av Sköldingaätten, hade ihjäl både sin man och hans bror, och lät sig själv brännas inne tillsammans med sin far när hennes svågerson Ívarr Viðfamni ville hämnas sin faders död. I så fall måste *vāri guldinn* betyda 'bli vedergälld', inte 'få vedergällning'. Ása är en Ingjaldingr som blir vedergälld för Ívarr Viðfamniss fars död. *At kvēnar hūsli* 'genom en kvinnas offer' kan antingen tolkas som en subjektiv genitiv, d.v.s. att Ása offrar sig själv till Óðinn, eller snarare som en objektiv genitiv, att Ingjaldr offrar Ása, tillsammans med sig själv och sitt tjänstefolk, så som antyds i *Ynglingatal* 39. Att handlingen att bränna någon inne utgör ett offer till Óðinn sägs explicit i *Ynglinga saga* 43 när Ingjalds son Óláfr Trételgia blir offrad på detta sätt av svearna (*ok tóku hús á honum ok brendu hann inni ok gáfu hann Óðni* 'och intog hans hus och brände honom inne och gav honom till Óðinn' (min översättning)). Hela gåtans tolkning blir då 'vem av Ingyldingarna blev vedergälld genom att kvinnan offrades'. Enligt *Ynglingatal* 40 ansågs detta som en heroisk handling bland svearna ('*es hann sjalfr / sínu fjorvi / fræknu fyrstr / of fara skyldi* 'att han själv modigt skulle bli den förste att ta sitt liv' (min översättning)) och torde ha förtjänat en plats i Valhall. Att det är just tolv konungar som tidigare dödats av Ingjaldr ansluter tematiskt till de tidigare gåtorna. Vidare ansluter frågan sig till drapan om Piaudrikr då den också har en intertextuell relation till *Ynglingatal*.

Holmberg et al. (2020: 25) föreslår istället att **igoldſliga** ska läsas som *i gylðinga*, vilket de tolkar som 'p.g.a en vargättling'. *Gylðinga* ser det som en avledning av det fornisländska maskulina substantivet *gylðir* 'varg, ylare'. Ändelsen *-inga* ser de som en akkusativform av *-ingi*, vilken de i sin tur ser som en formvariant av den ablativa ändelsen *-ingr*. Betydelsen blir då något långsökt 'vargättling' (egentligen 'från en ylare'). Uttrycket *vāri guldinn* tolkar de på ett oförklarligt sätt som 'har lidit'. Återigen ska det anspela på solen som blir slukad av en varg under Ragnarök. Hela raden blir därmed mycket krystat 'Vem som p.g.a. en vargättling har lidit genom en kvinnas offer', där solen är både upplevaren, den som lider, och det icke-reflexiva modaladverbiallet, 'genom en kvinnas offer'.

Jag ser sex argument emot denna analys. För det första har jag inte funnit något belegg för att prepositionen *i* kunde ha en kausal betydelse som styrde akkusativ varken i runsvenskan, fornsvenskan eller fornisländskan (Söderwall 1884–1918: 578–581), (Baetke 2006: 301–302). Den användning av *i* i fornisländskan som Holmberg et al. syftar på, citerande Gering (1903: 526), är final snarare än kausal ('för att, till') och passar inte in i sammanhanget, t.ex. *Mörgum orðum mæltu ek í minn frama í*

Suttungs sölum 'Många ord talade jag **till** min framgång i Suttungs salar' (*Hávamál* 104). För det andra var ackusativformen av *-ingi* *-ingja*, inte *-inga* (jfr. fornsvenskans *ärvinge* > *ärvingiä* (Söderwall 1884–1918: 1152) och fornisländskans *erfingi* > *erfingja* (ONP 'erfingi')). För det tredje finns det inget belägg för antagandet att ändelsen *-ingi* kunde beteckna härstamning i runsvenskan. Ändelsen *-ingi/-inge* kommer från urgermanskans **-ingō*, vilken användes för att bilda gerundier från svaga klass 1-verb (därav *ärvinge*, *erfingi*). Exemplet som Holmberg et al. (2020) framför som stöd för sin analys, isländskans *heiðingi* stammar från det fornisländska adjektivet *heiðinn* (*Íslensk órðsifjabók*: 'heiðingi'). För det fjärde finns det inget stöd för antagandet att solen skulle offra sig själv i Ragnarök. För det femte finns det inget stöd i källorna för att uttrycket *vāri guldinn* skulle kunna betyda 'har lidit'. Slutligen står verbet *vāri* i preteritum konjunktiv, vilket omöjliggör framtidstolkningen. Analysen kan alltså inte stämma.

Ralph (2021: 458–468) tolkar **hoarigold** **igaoarigoldindgoanarhosli** som *hvār ī-gul [a]t gā vāri goldin at kvānar hūsli* 'vem som starkt gul att se på var (= blev) gäldad som offer för en hustru' där svaret återigen är solen. Den mycket krystade tolkningen är att solen (Sól) blir offrad åt jorden (Jörð), vilken i sin tur antas vara maka till himmelsguden. Tolkningen påminner visserligen om Gestumblindis gåtor i *Hervarar saga ok Heiðreks* och både *ī-* och *gā* kan tänkas ha funnits i fornsvenskan (de Vries 1977: 151, 280). Mot tolkningen och läsningen har jag dock fem argument. För det första väljer Ralph att inte läsa kantlinjen som ett **i**. I alla andra fall läses dock sådana kantlinjer som **i** (**in**, **ir**, **ia**). Detta kan alltså knappast stämma. För det andra bryter tolkningen allitterationen mellan *Ingylðinga* och *goldinn*. För det tredje står verbet, som sagts ovan, i preteritum konjunktiv. Detta omöjliggör den iterativa betydelsen med nutidsrelevans som Ralph efterlyser, då solen fortfarande gick ned och upp då stenen ristades. För att få den betydelsen hade det behövt stå i presens konjunktiv *sē*, så som det gör i nästa gåta. För det fjärde var Jörð inte maka till himmelsguden utan till Óðinn, med vem hon avlade Þórr, åskguden (*Skáldskaparmál* 33, *Lokasenna* 59). Himlen ansågs inte vara någon gud utan skapad av jätten Ymirs huvud (*Vafþrúðnismál* 21, *Skáldskaparmál* 32). För det femte förutsätter det ett slags benefaktiv betydelse hos genitivattributet *kvānar hūsli* 'offer för en hustrus skull'. Någon dylik betydelse av fornnordiskans genitiv är oattesterad (Wessén 1956: 24–26). Av dessa anledningar och de som angivits ovan väljer jag återigen den traditionella tolkningen med mina kompletteringar.

Frågan skriven på förskjutningsskiffer (rad 23–25)

Nästa fråga är skriven på förskjutningsskiffer så att varje runa ska skjutas fram ett steg i futharken. Efter rad 23 fortsätter ristningen utan skiffer. Den sista runan på rad 23 är osäker. Standardtolkningen av frågan lyder:

airfb	frbnhn	finb	an	tfanh	hnl/i/u¶R	traki
sakum	ukmini	uaim	si	burin	nir/a/þ¶R	
Säg-um ungmenni		[h]væi-m sē		burinn?niðr		dræng-i
Säg-1PL unge.mann.DAT		vem-DAT	är.KJ.SG	född	?	ättling dräng-DAT

'Låt oss säga den unge mannen åt vem en ättling är född, åt en ung man/kämpe.'

Bugge (1910: 105) har tolkat gåtan så att frågeordet *[h]væim* hör ihop med substantivet *drængi*, alltså åt vilken ung man/kämpe. Detta kan, som von Friesen (1920: 57) och andra påpekar, dock inte stämma då frågeordet i så fall hade behövt vara det attributiva *hværR*, vars dativ singular var *hværjum*, inte *hvæim* 'vem'. Enligt von Friesen (1920) och Wessén (1958: 27) ska *drængi* istället tolkas som en förtydligande apposition, 'åt en ung man/kämpe'.

Tolkningen av runföljden försvåras av faktumet att det är oklart om den sista runan på rad 23 är ett **u** (> **þ**) med en vittrad bistav (von Friesen 1920: 57), ett **l** (> **R**) eller ett **i** (> **a**). Bugge (1910: 106–107) och Barnes (2007: 122) läser runan som ett **l** då de inte har funnit några spår av den vittrade bistaven till **u**:et som von Friesen föreslår. Med **u** skulle tolkningen kunna bli *nipR niðR* 'ättling' medan tolkningen med **l** blir det icke befintliga ordet *nirr*. Bugge (1910: 106–107) föreslår att **R** igen står för -ðR, likt *mir medR* och att det av misstag har råkat dubbeltecknats. Själv ser jag på 3D-bilderna från Kitzler Åfeldt att von Friesen hade rätt. Bistaven går längre än Runverket har ifyllt och bildar ett **u** som på grund av stenens form slutar högre än den brukar (se bild 1 och 2). Alltså står det *hnu¶R* > *nip¶R* 'ättling'.

Ralph (2021: 435–437) läser här *hvæim *siburinn niðR drænki* 'vem en ständigt född ättling dränker', där solen är den ständigt födda ättlingen som dränker mörkret. Som vanligt invänder jag att **siburinn* är ett hapax legomenon. Prefixet *sī-* finns visserligen belagt för fornsvenskan, så som i *sīvinter/sævinter* 'utsträckt vinter' och *sīval* 'oval' (de Vries 1977: 472; Söderwall 1918: 341). Något **siburinn* med betydelsen ständigt pånyttfödd finns dock inte. Det är i själva verket osäkert om *sī-* kunde ha en iterativ betydelse. Vidare finns det inget stöd i källorna för antagandet att solen blev pånyttfödd varje gång den gick upp i den fornnordiska föreställningsvärlden. Slutligen är det oklart på vilket sätt solen skulle

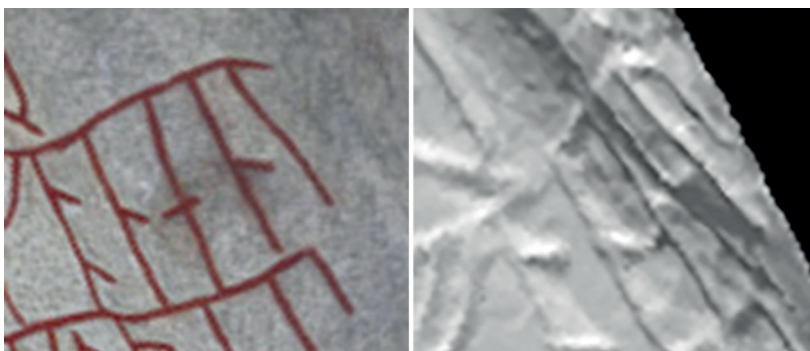

Bild 1 och 2. Rad 23 (foto 1: Bengt A Lundberg, Riksantikvarieämbetet;
foto 2: Laila Kitzler Åfeldt, Riksantikvarieämbetet).

betecknas som en ”ättling” och på vilket sätt mörkret kan tänkas ”dränkas” av solen. Detta förutsätter en rad osäkra antaganden. Med tanke på det som följer väljer jag återigen den traditionella tolkningen.

Efter frågan kommer en rad påståenden som Brate (1911: 243) ser som svaret på frågan medan Wessén (1958: 55) ser dem som ytterligare förtydliganden. Jag följer här Brates och Wesséns tolkning:

uiliu is þat rhfb rmiſi| iatun uiliu is þat
knuq knat

Vilinn es þat. Knū-q knātt-i iatun. Vilinn es þat.

Vilinn är det slå-INF kund-PRET.3SG jätte.ACK Vilinn är det.

’Vilinn är det. Han kunde slå en jätte. Vilinn är det.’

Nielsen (1969: 46–49) och Olsen (1921: 214–215) har här funnit en anspelning på Rungnirsmitten i *Skáldskaparmál* 17, där Þórr blir nedbrottad av jätten Rungnir tills dess att Þórs nyfödde son Magni kommer och vräker bort jätten. I *Skáldskaparmál* säger Magni att det var synd att han inte blev kallad tidigare: *Ec hyg, at iotvn þena mǫndac hafa lostit ihel með hnēfa minvm, ef ec hefþa fndit hann* ’Jag tänker att denna jätte skulle jag ha slagit ihjäl med min näve om jag hade funnit honom’. Det intressanta med denna parallell är att båda står i ett potentiellt modus (han *kunde* slå, jag *kunde ha* slagit) och båda förmedlar bilden av en jätte som blir nedslagen. Med denna tolkning blir inte runraden svaret på frågan utan ytterligare en ledtråd för att göra den annars för allmänt ställda frågan mer specifik. Frågan är inte vem ättlingen var utan vem fadern var.

Problemet med denna annars så slående likhet med Rungnirsmitten är naturligtvis att ättlingen i *Skáldskaparmál* heter Magni, inte Vilinn. Å

andra sidan har gudarna en mängd heitin och ett heiti Vilinn hade inte varit opassande för Magni. Som Nielsen (1969) påpekar betyder Magni 'den starke'. En annan av Þórs söner heter Moði 'den modige'. Vilinn hade varit en participbildning likt Óðinn av substantivet *vilja*, alltså 'den viljande'. Det ska även nämnas här att Óðinn hade en bror som hette Vili 'vilja' enligt *Lokasenna* och *Ynglinga saga* så namnet fanns i familjen (se även Schück (1941) som också gör en koppling mellan dessa namn). Vidare innebär det att namnet inte är ett hapax legomenon.

Grønvik (2003: 75) föreslår en delvis annan tolkning av sekvensen **uili-nisþat**. Genom att postulera ett hapax legomenon **villi* 'lögn', besläktat med substantivet och verbet *villa* kan **nis** istället sekvenseras som *nē es* 'inte är', alltså 'en lögn är det inte'. Holmberg et al. (2020: 30–31) tar över denna tolkning, medan Ralph (2021: 439) tolkar **villi* som 'förvillelse'. Återigen ser jag problem med att anta hapax legomena. **knuaknat** läser Ralph (2021: 439–447) som *gny q gnat* 'väsnas mot larmet'. Hans främsta invändning mot *knūq* 'slå' är att infinitivformen borde vara **knuā**, inte **knuq**. Dock är det inte alls konstigt om, som Bugge (1910: 114–115) påpekar, infinitivformen på Rökstenens tid skrevs med nasalt *q*, likt *q* 'på' (av urnordiskans *qn*). Den urnordiska infinitiven hade ju *-n* och under den yngre urnordiska perioden blev infinitiv *-a*, likt prepositionen *q* nasaliserat i samband med bortfallet av *-n* (Haugen 1982: 61). I själva verket finns det flera runstenar som har nasalt *a* vid infinitiv, så som U719 **kuma** koma, JRS1928 **kristna** kristna, Ög117 **tiq** tøyia, U418 **rita** rētta etc. Likheten med *Skáldskaparmál* är alldeles för stor för att avfärda den traditionella tolkningen. Vidare finns det ett stort problem med den alternativa tolkningen *gny q gnat*. Som Ralph (2021) själv påpekar finns det inget belägg för verbet *gnýa* i svenskan före 1500-talet. Enligt min mening saknar tolkningen även förklaringsvärde. Det är oklart på vilket sätt solen kan tänkas "väsnas mot larmet" och det finns absolut inget belägg för antagandet att solen skulle vara en jätte.

Efter **uili-nisþat** kommer tre lönnrunor skrivna på talskiffer: 2:2 2:3 1:1, där det första talet representerar ätt och det andra runan i ätten. Ätterna räknas baklänges så att den första ätten är **tbmlr**, den andra **hnias** och den tredje **fuþark**. Resultatet blir sekvensen **nit**. Detta har Holmberg et al. (2020: 32) med hjälp av Jacobsen (1961: 27) tolkat som *[h]nit* 'Nita!' av verbet *hnita*. Som Jacobsen (1961: 27) påpekar kallas Þórr för jättarnas *hneitir* 'besegrare' i Eilivs *Þórsdrápa*. Williams (2021) tolkar det i stället som substantivet *[h]nit* 'strid'. Ett problem med dessa analyser är naturligtvis att *h*:et saknas, vilket annars finns framför *r* och *v*. Dock är det värt att notera att **uaim** i rad 23 också saknar **h**.

En sak som försvårar tolkningen av **nit** är att satsen förmodligen fortsätter på kortsidans skadade överdel. Detta gör att vi aldrig kommer kunna nå en tillfredsställande förklaring av ordet. Till skillnad från **uaim** i rad 23, där det inte kan finnas några tvivel om att ordet måste tolkas som *[h]væim* med bortglömt **h** då alla andra frågorna inleds av *hv*-ord bör man vidare vara försiktig att även anta ett försummat **h** framför **nit** i enlighet med princip 9. På 800-talet uttalades rimligtvis fortfarande *h* framför *l*, *n* och *r* då det allittererade med *h* framför vokal på runstenar från denna tidsperiod (Wessén 1962: 32). Det finns alltså inget fonologiskt skäl för ristaren att utelämna *h*.

Till skillnad från det tidigare frågorna handlar frågan och svaret på skiffer inte om hjältar utan om gudar. Därför är de också skrivna på skiffer så att bara invigda, runkunniga ska kunna läsa dessa av gudarna stammande dolda tecken (*rūnar*). Vidare kommer jag visa att samtliga rader på skiffer handlar om ett och samma tema, Þörs son Vilinn, en av gudarna som kommer överleva Ragnarök efter att enhärjarna har kämpat sin kamp vid sidan av gudarna och slutligen dött.

Kortsidans svar på talskiffer (rad 26)

Rad 26 löper på vänstra kortsidan av stenen uppifrån ner. Det handlar åter om lönnrunor bestående av linjer med ett visst antal tänder på högra toppen och vänstra botten representerande ätt och nummer. Den första linjen saknas p.g.a. en skada på stenen som uppstod när den togs ut ur kyrkomuren. Resten av lönnrunorna blir enligt standardtolkningen:

...akum	ukmini	3:3 3:2 3:5
		þ u r
[S]æg-um	ungmenni	Þörr
säg-1PL	unge.mannen.DAT	Þörr.NOM
'Låt oss säga den unge mannen Þörr.'		

Satsen *[S]æg-um ungmenni Þörr* visar ytterligare att **mini** inte kan tolkas som 'minne', då ett svar på en fråga knappast kan betecknas som ett "minne". Däremot kan egennamn utgöra svar på frågor, alltså 'Låt oss säga den unge mannen (det är) Þörr'.

Jag tolkar **þur** som nominativ *Þörr*. Som stöd för detta antagande vill jag för det första framlägga att alla stenar i Sverige och Danmark med formeln *Þörr vigi* (*þessi rūnar* etc.; Glavendrup- (DR209), Virring-

(DR110), Sønder-Kirkeby- (DR220) och Velandastenen (Vg150)) från 900- till 1000-talet skriver *Þōrr* som **þur**. Skrivsättet att låta **r** stå för *-rr* har vi för det andra redan sett i **huar** *hvær*. Slutligen blandar ristaren emellanåt ihop **r** och **ṛ**: **fapir** *faðir*, **mir** *meðr*. **þur** står i så fall för *Þōrr* [es þat], med vanlig strykning av kopulan och det formella subjektet. Bugges (1910: 121) förslag att tolka det som dativ tror jag inte på då Rökstenen i allmänhet har bevarat dativ-i: **trāki**, **skialti**, etc.

Von Friesen (1920: 86) har i stället velat läsa imperativ av verbet *þora* 'våga'. Denna tolkning har även övertagits av Holmberg et al. (2020: 29) men kanske förvånansvärt inte av Ralph (2021). Det finns dock ett starkt skäl till att anta standardtolkningen. Det finns som sagt flera stenar i Sverige och Danmark med formeln *Þōrr vigi* (*þessi rūnar*). *Þōrr* är en återkommande gud som skyddar stenar genom att viga dem med sin hammare, på samma sätt som han viger Balders bål. Att runorna är skrivna på skiffer visar också att de bara ska kunna läsas av invigda. Som bekant ansåg runorna stamma från gudarna (jfr Sparlösastens (Vg119) **rakinukutu** *raginukundu*) och ha magisk kraft (jfr Björketorpsstens **ginarunar** *ginarūnār*). Kortsidan och översidan kunde även vara platsen för särskilt magiska budskap. Ibland innehåller de en förbannelse mot den som bryter stenen, såsom Skjernstens (DR81) toppsida **sipi:sa:manri** **s:þusi:kubl:ub:biruti** *seiði saṛ maþr es þessi kumbl up bryti* 'en sejdman den mannen som denna kummel uppbryter'. En liknande formel återfinns på Tryggevælde- och Glavendrupstens kortsidor.

Om rad 25 inte är svaret på fråga 15 utan ytterligare en ledtråd blir i stället rad 26 svaret. *Þōrr* är den kämpe vars nyfödde son kunde slå en jätte. Att en blivande enhärje bör känna till myterna kring *Þōrr* och hans son Vilinn (= Magni) är föga förvånande, i synnerhet med tanke på det som följer därefter.

Talskifferraderna på toppsidan och toppen av baksidan (rad 27–28)

De sista två raderna är ristade på stenens topp samt högst upp på baksidan. De består av sex kryss med tänder angivandes ått och nummer, som ovan. Enligt von Friesen (1920: 18) och Wessén (1958: 53), men inte Bugge (1910: 136–138) eller Brate (1911: 248–249), ska de läsas medsols från vänster topp. Vidare finns det normala runor ovanför och under

tre av kryssen, vilka troligtvis ska följa efter de två skifferrunorna. Von Friesen (1920) och Wessén (1958) får då:

2:5	2:3	bi	3:2	2:3	a	3:2	2:4	ri
s	i		u	i		u	a	
<i>Sibb</i>	-i		<i>vī</i>	-a		-væR	-i	
Sibb	-NOM		vī	-GEN.PL	värjar	-NOM		

'Sibbi vevårdare

3:2	1:4	2:2	2:3	2:5	3:2^	þR
u	l	n	i	r	u	
<i>ōl</i>	ni-		røð	-R		
avlade nittio-	årig		-NOM			

avlade nittioårig [en son].'

Det är inte underligt att denna tolkning inte har ansetts tillfredsställande för många. Mödan som har lagts ned på att dölja budskapet tyder på att runorna innehåller något slags hemligt budskap som bara invigda kan förstå. Utsagan att en man vid namn Sibbi ska ha avlat en son vid nittio års ålder kan knappast ha varit värt att dölja på det sättet. En parallell som åtminstone till viss del skulle kunna förklara ristningen finns dock på Sparlösaasten, där det på dess överkant står **uiuram**, rimligtvis *VīurR æm* '[jag] är vevårdaren' (Jungner 1938). *VīurR* är en kortform av *vīavæR* och en sidoform till *vīaværi*. Ändelserna -*æR*, -*æri* kommer av urnordiska -*warjaz* (de Vries 1977: 647), vilket är en mycket vanligt förekommande ändelse på namn. Ett intressant fall här är *Stainawarjaz* på Rökstenen (BoKJ73) från 400-talet. Tolkningen följer von Friesen (1924), dock med äldre urnordiskt **z**:

ek	hra-az	satido	-tain
<i>ek</i>	<i>Hra[z]-az</i>	<i>sati-do</i>	<i>[s]tain [...]</i>
jag	Hraz-NOM.SG	satt-PRET1SG	[s]ten [...]

'Jag Hrazaz satte stenen. [...]

stainawarjaz	fahido
<i>Stain-a-warj-az</i>	<i>fahi-do</i>
Sten-GEN.PL-värj-NOM	rista-PRET.1SG

Stainawarjaz ristade.'

Likt Jakobsen (1961: 29–30) skulle man vidare kunna notera att namnet *Sibbi* är mycket vanligt på runstenar. Om man ser på Rökstensens uppbyggnad i förhållande till otaliga andra runstenar finns det en som sätter stenen och ger uppdraget för innehållet och en som gör själva ristningen,

så som är fallet på Röstenen. Ristningen börjar med att ange uppdragsgivaren och slutar med ristarens namn. I Rökstenens fall står det visserligen att Varinn ristade, men det kan naturligtvis betyda att Varinn dikterade vad som skulle ristas medan själva ristningen gjordes av Sibbi vevårdare (Jakobsen 1961: 28–31, Williams 2021: 228).

Nielsen (1969: 57) har dock påpekat att *Véorr* även är en kenning för Þórr. I *Völuspá* 53 kallas Þórr för *miðgarz uęor* 'Midgård's vevårdare'. Även i *Hymniskviða* (10, 15 och 19) kallas Þórr *Uęor* och i *Skáldskaparmál* 89, vers 428, kallas han *Harðveęor* (se vidare von See et al. 2019: 399–401). Både *Víurr æm* på Sparlösaasten och *Vīavęri* på Rökstenen kan alltså ses som heitin för Þórr. Som sagt kan kortsidorna och översidorna på runstenar vara platser för formeln *Þórr vęgi* (*ęessi rūnar*). På Rökstenens kortsida står det *Sęum ungmęnni Þórr*. Direkt därefter står det på ovensidan *Vīavęri*, ett heiti för Þórr. På Sparlösaasten står samma sak på ovensidan, *Víurr*. Detta kan knappast vara en slump.

Som Holmberg et al. (2020) föreslår skulle *sibi* kunna vara dativformen av det maskulina substantivet *sifr* (här stavat *sīę*). I *Codex Wormianus* version av *Skáldskaparmál* 85 nämns *sifr* som ett heiti för broder, men egentligen betyder det bara manlig släkting (precis som *sif* betyder kvinnlig släkting; Gering 1923: 906). En formvariant av ordet *sifr* är *sefi* (jfr tyskans *Sippe*). Intressant nog nämns även *sefi* som ett heiti för släkting tillsammans med ordet *nięr* i *Codex Wormianus* version av *Skáldskaparmál* 85: *męęr nięr sefi erfęgi*. I frågan som besvaras med *Sęum ungmęnni Þórr* står ordet *nięr*. Vilinn antyds vara *Þęrs nięr*.

Den sista runan i rad 27 har traditionellt lästs som ett *i*. Dock är den för kort och slutar för långt upp för att vara ett *i* om man jämför med den föregående *r*-runan (se bild 3 och 4). I stället för ett *i* bör man läsa ett *s*. Ett lika långt gående *s* finns på rad 15 (se bild 5).

Det ger runföljden *sibi uiavęrs sibi vīavęrs* 'Vevårdarens [=Þęrs] släkting', en omskrivning för *Þęrs nięr*, d.v.s. Vilinn (= Magni).

Ralph (2007: 155, 2021: 488–495) argumenterar också att *sibi* inte är ett namn utan dativ av det feminina substantivet *sif* med en av honom antagen betydelse 'släkt'. Jag håller inte med om denna tolkning då endast pluralformen *sifjar* har betydelsen 'släkt, släktskap'. Singularformen används bara för betydelsen 'kvinnlig släkting', varav namnet *Sif* kommer (de Vries 1977: 467). Holmberg et al. (2020: 29) tolkar som sagt *sibi* som dativ av *sifr* 'släkting, broder'. För att få ett sammanhang i texten antar de ett struket *hvaę es* 'vem är', alltså '(vem är) vevårdare åt en broder', vilket de ser som solen. Att solen skulle vara en vevårdare åt månen finner jag inget belägg

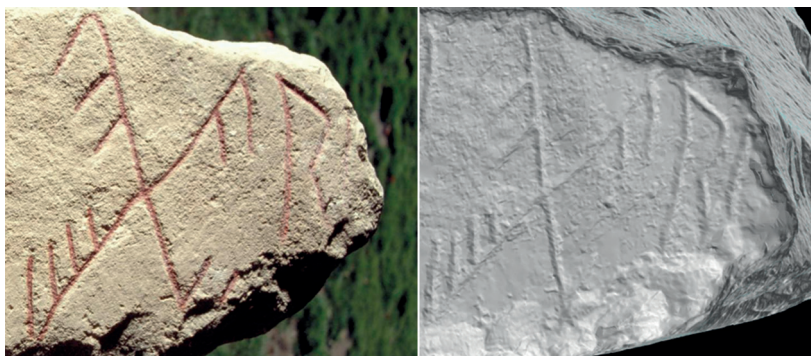

Bild 3 och 4. Rad 27 (bild 3: Bengt A Lundberg, Runverket; bild 4: Laila Kitzler Åfeldt, Riksantikvarieämbetet).

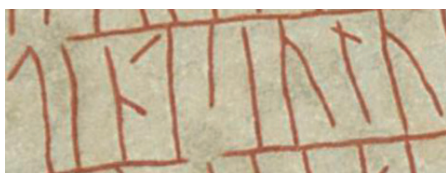

Bild 5. Rad 15 (foto: Bengt A Lundberg, Runverket).

för i de fornnordiska källorna. Förslaget får anses vara mindre sannolikt enligt Ockhams rakknivs-princip.

Den sista raden torde väl knappast betyda 'avlade 90 årig en son' med tanke på det som sagts ovan. Ralph (2007: 155) läser mycket finurligt **ulniruþr** som *ōl ne ryðr* 'jätte-/trollkvinnan röjer aldrig' hänvisande till ett i skaldediktningen två gånger förekommande substantiv *ōl* 'jätte-/trollkvinna'. *ōl*, som kan tänkas vara besläktat med det fornengelska ordet *wōl* 'sjukdom' och det fornhögtyska *woula* 'fördärv' (de Vries 1977:418), används bl.a. i en vargkenning, *ōls blake* 'jättekvinnans häst' i skaldedikten *Valþjófsflokkr* från 1000-talet.

En sak som talar för denna tolkning är enligt min mening formeln *ne + förstörelseverb*, vilken återfinns i Eggjastenens (N KJ101) skyddsformel mot att stenen ska bli förstörd. Läsningen i slutet är osäker, men den förra delen lyder med Grønviks (1988: 42–43) transkription:

ni||lis solu sot uk ni sakse stain skorin

ne es sólu sótt uk ne saksi stain skorinn

'aldrig den av sol sökt, och aldrig stenen med kniv skuren'

Ralph (2007) väljer att läsa rad 28 före rad 27, så att ristningen slutar på toppkanten. Med min nya läsning av den sista runan lyder de två raderna i så fall *Öl ne ryðr sibi Viavars* 'Jätte-/trollkvinnan röjer aldrig vevårdarens [= Þörs] släkting [= Vilinn]' där verbet *ryðja* 'röja' tar *sibi Viavars* som dativobjekt. Som Ralph (2021) påpekar kunde verbet *ryðja* antingen ta ackusativ eller dativobjekt. Ackusativobjektet betecknar platsen som röjs, så som en skog, hall eller båt medan dativobjektet betecknar den eller det som blir undanröjd, så som vågorna av en båt, etc. *Ryðja* är besläktat med tyskans *roden* 'kalhugga' och *rotten*, som i *ausrotten* 'utrota'. I fornordiskan tog både objekt som förflyttades dativ (t.ex. fornsvenska *at kasta nogbro*) och objekt till förstörelseverb (t.ex. fornsvenska *at firigöra nogbro*).

Ralph (2007) föreslår att jätte-/trollkvinnan syftar på Hel. Det finns dock inget belägg för idén att Hel skulle delta i kampen mot gudarna. För att förstå ordet *öl* 'jätte-/trollkvinna' måste man återigen i stället konsultera *Skáldskaparmál* 62 (min översättning):

Sverþ heita Opins eldar, en eyxar kalla menn tröllqvena heitvm ok kena við bloð eða beniar eða skog eða við.

'Svärd heter Odens eldar men yxor betecknar män med heitin för trollkvinnor och kännetecknar dem med blod eller sår eller skog eller träd.'

Som *Litla skálda* från 1100-talet förklarar kallas en sak för 'troll' om den kan förstöra något annat. Exempelvis kallas vattnet för eldens troll. Óláfr hvítaskáld Þórðarson förklarar vidare i *Málskrúðsfrøði* (min översättning) rörande heitit trollkvinna > yxa:

Hér er exin kölluð í öðrum helmíngi tröllkona skjaldar eða valkyrja en í öðrum helmíngi sút hjálmsins ok er svá skipt líkneskjum á hinum sama lut, sem nykr skiptist á margar leiðir.

'Här kallas yxan sköldens trollkvinna eller valkyria i första halvstrofen men hjälmens sot i andra halvstrofen och på så sätt skiftar liknelsen av den på samma sätt som näcken skiftar form på många sätt.' (*Málskrúðsfrøði*: Jónson & Sigurðson 1852: 122–123)

Detta förhållande passar väl in på substantivet *öl*:s etymologi, 'fördärv, sjukdom'. Heitin för trollkvinna ger upphov till en rad kenningar för yxa, så som *Hveðra brynju* 'brynjans Hveðra (en trollkvinna)' (*Ragnarsdrápa*), *rýgr rógskýja* 'kampskyarnas trollkvinna' (*Magnusdrápa*), *hlífar flagð 'sköldens trollkvinna* (*Vellekla*) m.fl. För en längre diskussion av dessa heitin och kenningar, se Quinn (2012).

Samtidigt kallas som Snorre antyder ovan och förklarar närmare i *Skáldskaparmál* 59 krigaren för stridens/svärdets etc. *träd*. Här får ordet *ryðr* sin förklaring – yxor används för att röja träd. Det är därför trollkvinnan (= yxan), som Snorre säger, kännetecknas med träd (= krigaren). *Ól ne ryðr síði Viavars* betyder alltså att trollkvinnan (= yxan) aldrig kommer röja (= fälla på slagfältet) Vevårdarens (= Þörs) ättling (= Vilinn). Detta får i sin tur sin förklaring i *Vafþrúðnismál* 51 som säger att Þörs söner ska överleva Ragnarök och ärva Mjöllnir efter Þórr. Genom denna tolkning får hela det förskiffrade stycket en enda sammanhängande förklaring. De sista raderna på Rökstenen är inte någon gåta som Væmōðr ska lära sig att svara på utan handlar om det som sker efter Ragnarök, efter det att enhärjarna har kämpat vid gudarnas sida. En ny, bättre värld ska skapas där bl.a. Vilinn (Magni) ska regera, en tröstande tanke för en far som precis har förlorat sin son.

Vafþrúðnismál har en exakt likadan struktur. Först ställs frågor om myter som utspelar sig i nutid och dåtid, såsom om solen, enhärjarna och gudarna. Därefter berättas det narrativt om framtiden och Ragnarök, om gudarna som ska hämnas de fallna gudarna och ta över den nya världen, Váli, Viðarr, Magni och Móði.

Att som Grønvik (2003) och Holmberg et al. (2020: 29–30) anta hapax legomena **ólnir* eller **ólni* 'förstörare' av ett redan mycket ovanligt ord *ól* får anses vara mindre sannolika förslag. Vidare går den enligt min mening tydliga parallellen med Eggiastenens skyddsformel förlorad.

ruþr tolkar Holmberg et al (2020: 30) och Williams (2021) som *ryðr* 'rödfärgar', vilket de återigen kopplar till vargens ('förstörarens') slukande av solen vid Ragnarök. Som stöd anför de *Völuspás* stycke om att gudarnas sits (= himlen) ska rödfärgas och solen svartna: *ryþr ragna siót rǫðom dreyra; svart var þa sol scín of svmor eptir* 'rödfärgar gudarnas sits med rött blod; svart var då solskenet sommaren därefter' (*Völuspá* 41; Codex Regius).

I princip finner jag tolkningen *ryðr* 'rödfärgar' intressant med tanke på att substantivet *ól* möjligtvis kan associeras med månens förstörare i *Hákonardrápa*: *óls kvánar byr mána* 'vinden av månens förstörarens kvinna'. Å andra sidan är belägget osäkert. *Ól* är bara belagt i två av manuskripten, medan de andra har *oðs* eller *oske* 'önskad' (Poole 2012: 168). För det andra kan jag inte låta bli att se de stora likheter som finns mellan *Völuspás* vision om världens uppkomst och undergång och bibelns Genesis och Eskaton. Som bekant kom *Völuspá* till någon gång mellan 1000 och 1200 på Island (nedtecknad blev den först på 1200-talet) och på den tiden var Island redan kristet. *Völuspá* 3 har exempelvis en närapå

ordagrann överensstämmelse med *Wessobrunner Gebet* från 800-talet (se von See et al 2019: 31–35).

Völuspás Ragnarökbeskrivning med dess svartnande sol och stjärnor som faller från himlen följer relativt ordagrant *Markusevangeliet* 13. För att få en så tidsnära jämförelse som möjligt använder jag den äldsta bevarade isländska översättningen av nya testamentet (Oddur Gottskálkssons översättning från 1540):

Sol ter fortna	mun sólin sortna
figr fold i mar	og tunglið eigi gefa sitt skin
hverfa af himni	og stjörnur munu
heiðar ftiórnor.	hrapa af himni
'Solen ska svartna	'ska solen svartna
jorden sjunka i havet	och månen inte ge något sken
kastar från himlen	och stjärnor ska
ljusa stjärnor.'	falla från himlen'

Völuspá 54 (Codex Regius) *Markús* 13 (*Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar*)

Att gudarnas sits (= himlen) och månen blir röda (*ryðr*) som blod och solen svart har en klar förebild i *Uppenbarelseboken* 6:

ryðr ragna fíot	og sólin varð svört
raðom dreyra	sem hærusekkur
fvert var þa folfcín	og tunglið sem blóð.
of fvmor eptir.	
'rödfärgar gudarnas sits	'Och solen blev svart
röda med blod	som en sorgdräkt
svart var då solskenet	och månen som blod.'
nästa sommar'	

Völuspá 40 (Codex Regius) *Opinberingar sankti Jóhannis* 6 (NT O.G.)

Till och med begreppet *Muspell* är sannolikt lånat av en högtysk kristen eskatologisk dikt *Muspilli* från 800-talet. För en översikt över fler överensstämmelser, se von See et al (2019: 31–35). Sådana verbatim överensstämmelser är en röd flagga för filologer som säger att det finns ett beroende mellan texterna.

Sammanfattningsvis är det osäkert om *Völuspás* skapelse- och undergångsberättelse kan säga någonting om en svensk runsten från det hedniska 800-talet. Visserligen finns det antydningar i skaldedikter som skrevs före *Völuspá* och som kan ha fungerat som förebilder för dess beskrivningar av Ragnarök. I *Eiríksmál* från 900-talet nämns det att gudar-

nas sits (*sjöt goða*) kommer att gripas av ulven vid Ragnarøk. Som von See et al. (2019: 323) dock påpekar finns det inget i dessa tidigare texter som säger att gudarnas sits (Asgård) ligger i just himlen. Att den skulle ligga i himlen och där, likt månen i Uppenbarelseboken, bli rödfärgad som blod är en senare kristen tolkning. *Völuspá* är alltså en syntes mellan tidigare nordiska myter och senare kristna föreställningar.

Att se klimatavvikelsen 536 som förebild för den rödnande himlen och svartnande solen i *Völuspá* ser jag som mindre troligt än bibelstyckena ovan, vilka var mycket mer aktuella för människorna på 1000-talet, bland vilka det fanns en utbredd tro att världen var på väg att gå mot sitt slut (den s.k. millennialismen; se von See et al. 2019: 33).

Det är inte så att jag vill hävda att *Völuspá* inte innehåller något stoff taget från den nordiska mytologin före kristnandet av Skandinavien. Flera runstenar har motiv ur Eddan, så som Tors fiskafänge och Oden ridande på Sleipner. Att solen dras av en häst finns redan avbildat på Trundholm-svagnen och det är troligt att myten om vargen som slukar solen också är inhemsk. Troligtvis kombinerade *Völuspás* författare stoff från den nordiska mytologin med stoff ur bibeln och andra källor. Det är dock olyckligt att just idén om en himmel som blir blodröd och en sol som blir svart har en så tydlig parallell i nya testamentet. Ingen annan runsten nämner något om att himlen ska bli röd. Den enda sten som nämner någon slags världsundergång är Sö154 från 1100-talet, men den är en kristen sten med ett stort kors. Intressant är att vi här återigen finner begreppet *upphiminn: iar sal rifna uk ubhimin* 'Jord skall rämna och upphimlen'. Detta begrepp återfinns i både *Wessobrunner Gebet* och *Völuspá* 3.

Sammanfattning

Denna artikel har gått igenom de olika tolkningarna av Rökstenen som har föreslagits under de senaste 120 åren och kommit med egna bidrag till standardtolkningen (Bugge 1910, Brate 1911, von Friesen 1920, Wessén 1958, Jakobsen 1961, Nielsen 1969, Lönnroth 1977). Senare tolkningar som avviker från standardtolkningen (Ralph 2007, 2021, Holmberg et al. 2020, Williams 2021) har granskats och delvis motargumenterats till stöd för standardtolkningen. Nytt för denna artikel är att jag föreslår att Rökstenens funktion var att förbereda den döde sonen på ett kunskapsprov för att kunna bli insläppt i Valhall, likt de i *Vafþrúðnismál*, *Allvismál* och *Gylfaginning*. Frågorna har visat sig vara relevanta för en blivande enhärje

då de flera handlar om just de hjältar som kan tänkas sitta i Valhall. En delvis ny lösning erbjuds för den första gåtan, där det föreslås att de två krigsbytena som blir tagna tolv gånger av olika män anspelar på en variant av Samsey-holmgången där två gånger tolv bärsärkar kämpar tolv envig mot varandra med svärd som Tyrfingr som har egenskapen att de blir vars mans bane när de dras. Därför dör båda bärsärkar och svärdens tas som krigsbyte av nästa par.

En helt ny tolkning erbjuds för gåta 12, som läses som *hværr hæstr sē kunnari 't vëttvangi æn kunungar tvæirtigir svāð q liggia* 'Vilken häst är mer känd på slagfältet än tjugo konungar som ligger därpå?'. Svaret bör vara Sleipner, hästen som Oden rider på när han ska hämta enhärjarna på valplatsen.

Flera av gåtorna har blivit erbjudna lösningar ur den poetiska och prosaiska Eddan och fornaldasagorna, utvecklande idéer föreslagna av Lönnroth (1977) och Nielsen (1969). En delvis ny lösning har erbjudits för gåta 14, vilken har satts i samband med myten om Ingjaldr hinn Illráði och hans dotter Ása, så som den nämns i *Ynglinga saga* och *Ynglingatal*.

Med hjälp av 3D-skanning har den sista runan på rad 23 lästs som **u** (i enlighet med von Friesen 1920) i stället för **l** (som föreslagits av Bugge 1910 och Gustavsson (1991)). Med förskjutningsskiffer ger det ordet **nīþr niðr** 'ättling'. Vidare har runan på rad 26 har med hjälp av 3D-skanning lästs som ett **s** istället för ett **i**, vilket ger ordet *Viavars* 'vevårdarens' som likt i *Völuspá* och *Hymniskviða* tolkas som ett heiti för Þórr. Rad 26–27 tolkas i ljuset av Ralph (2007, 2021) som *Ölne ryðr sifi Viavars* 'Trollkvinnan röjer aldrig Vevårdarens släkting', där 'trollkvinnan' är ett heiti för yxan, så som står beskrivet i *Skáldskaparmál* 62 och 'Vevårdarens släkting' är en kenning för Þórs son Vilinn, vilken nämns i den föregående frågan. Betydelsen blir att Þórs son aldrig kommer dö på slagfältet. Detta får sin förklaring i *Vafþrúðnismál* 51 som säger att Þórs söner ska överleva Ragnarök och ärva Miðllnir efter Þórr. Således får hela skifferdelen en sammanhängande tolkning, till skillnad från tidigare förslag.

Sammanfattningsvis lyder min tolkning som följer (med Niensens (1969) indelning i ljóðahattr- och fornyrðislagstrofer när möjligt):

aft uamuþ stanta runar þar
Æft Væmōð standa rūnar þār.
 'Efter Væmōðr står dessa runor

in uarin faþi faþir aft faikiq̃n sunu
en Varinn fāði faðir, æft fæigiq̃n sunu.
 men Varinn ristade, fadern, efter dödsmärkt son.

sakum ukmini þat	huariar ualraubar
<i>Segum ungmænni þat</i>	<i>hværiar valraubar</i>
Låt oss säga den unge mannen det, vilka valrov	

uarin tuar þar
vārin tvār þār
 var de två

suaf tualf sinum	uarin numnar t ualraubu
<i>svād tvalf sinnum</i>	<i>vārin numnar [a]t valraubu,</i>
som tolv gånger	var tagna som valrov

baþar samæn a umisum| mañnum
bāðar samæn ā ymisum mañnum
 båda samman av olika män.

þat sakum ana¶rt huar fur niu altum an urþi fiaru
Þat segum qnnart hvār fur nīu aldum an urði fiaru
 Låt oss säga det som det andra vem miste livet för nio åldrar sedan

mir hraiþkutum auk tu¶mir an ub sakar
meðr Hræiðgutum auk dōmir æn ub sakar
 hos reidgoterna och dömer än i rättstvister.

raiþ þiaurikr	hin þurmuþi
<i>Rēð Þiauríkr,</i>	<i>hinn þurmöði,</i>
Då rådde Þiauríkr,	den vågmodige,

stillir flutna	strantu hraiþmarar
<i>stillir flutna</i>	<i>strǫndu Hræiðmarar</i>
fursten av flottan	på stranden av Reidhavet.

sitir nu karur	a ¶kuta sinum
<i>Sitir nū garur</i>	<i>ā guta sīnum</i>
Sitter nu rustad	på sin gotiska häst

skialti ub fatlaþr	skati marika
<i>skialdi ub fatlaðr</i>	<i>skati Mæringa.</i>
med skölden ombunden,	fursten av märingarna.

þat sakum tualfta huar histr si ku¶nari t uituaki
Þat sagum tvalfta hværR hæstr sē kunnari [a]t vëttvǫngi
 Låt oss säga det som det tolfte vilken häst som är mer känd på slagfältet

æn kunukar tuairtikir suaþ þ a likia +
æn kunungar tvæirtigir svād q liggia
 än tjugo konungar som ligger därpå.

þat sakum þritaunta	hvarir tuairtikir kunukar
<i>Þat sægum þrëttāunda</i>	<i>hverir tvæirtigir kunungar</i>
Låt oss säga det som det trettonde	vilka tjugo konungar

satin t siulunti
sātin [a]t Siölundi
 satt på Själland

fiakura uintur	at fiakurum nabnum
<i>fiagura vintur</i>	<i>at fiagurum nabnum</i>
fyra vintrar	med fyra namn,

burnþir fiakurum bruþrum +
burnir fiagurum brøðrum
 födda åt fyra bröder,

ualkar fim	raþulfs suþnir
<i>Valkar fēm,</i>	<i>Rāðulfs synir,</i>
Valkar fem,	Rāðulfs söner,

hraipulfar fim	rukulfs sunir
<i>Hræiðulfar fēm,</i>	<i>Rugulfs synir</i>
Hræiðulfar fem,	Rugulfs söner,

haislar fim haruðþs sunir	kunmuntar fim birnar sunir
<i>Hāislar fēm, Hāruðs synir,</i>	<i>Gunmundar fēm, Bernar synir</i>
Hāislar fem, Hāruðs söner,	Gunmundar fem, Biarns söner.

nukm...alu...k...ainhuar ips...þ...ftir fra
Nū 'k ... allu ... æinhvār ... [æ]ftir frā.
 Nu jag ... allt ...varje ... efterfrågade.

sagwm ogmeni þad hoar igoldþiga oari goldin d goanar hosli
Sægum ungmænni þat, hvār Ingylðinga vāri guldinn [a]t kvānar hūsli.
 Låt oss säga den unge mannen det vem av Ingjaldingarna blev vedergälld
 genom kvinnans offer.

airfb frbnhn finb an tfanh|hnuþr traki
sakum ukmini uaim si burin|niþ
Sægum ungmænni [h]væim sē burinn niðr drængi
 Låt oss säga den unge mannen den vem en ättling är född åt, åt en ung
 kämpe.

uiliu is þat rhfþ rmiš| |iatun uiliu is þat. 2:2 2:3 1:1
 knua knat n i t

Vilinn es þat. Knūq knätti iatun. Vilinn es þat.?

Vilinn är det. Han kunde slå en jätte, Vilinn är det.?

-akum ukmini 3:3 3:2 3:5

þ u r

[S]ægum ungmænni Þörr.

Låt oss säga den unge mannen Þörr.

3:2 1:4 2:2 2:3 2:5 3:2^hþr

u l n i r u

Öl ne ryðr

Trollkvinnan [=yxan] röjer aldrig

2:5 2:3 bi 3:2 2:3 a 3:2 2:4 rs

s i u i u a

siði Viavars

Vevårdarens [=Þörs] släkting [= Vilinn].'

Primärkällor

- Berg, Birger (övers.) (2004): *Karl den stores liv : munken Einhards latinska text med svensk översättning*, Historiska media, Lund.
- Boer, R. C. (red.) 1892. *Orvar-Odds Saga*, Max Niemeyer, Halle.
- Brate, Erik (1911–1918): *Östergötlands runinskrifter*, Norstedt och söner, Stockholm.
- Brate, Erik (1911–1918): *Södermanlands runinskrifter*, Walström & Widstrand, Stockholm.
- Dewing, H. B. (övers.) (1919): *Procopius: Gothic war*, Heineman, London.
- Einarsson, Sigurbjörn, Guðrún Kvaran, Gunnlaug Ingólfsson & Jón Aðalstein Jónsson (red.) (1988): *Nýja testamenti Odds Gottskálkssonar*, Lögberg, Reykjavík.
- Finsen, Vilhjalmur (red.) (1974): *Grágás: Staðarhólsbók*, Odense Universitetsforlag, Odense.
- Gade, Kari Ellen (ed.) (2009): "Þorkell Skallason, Valþjófsflokkur 1". Kari Ellen Gade (red.), *Poetry from the Kings' Sagas 2: From c. 1035 to c. 1300. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 2*, Brepols, Turnhout, s. 382–383.
- Gade, Kari Ellen (red.) (2017): "Rognvaldr jarl and Hallr Þórarinnsson, Háttalykill 45". Kari Ellen Gade & Edith Marold (red.), *Poetry from Treatises on Poetics. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 3*, Brepols, Turnhout, s. 1053.

- Gunnlaugsson, Guðvarður Már, Haraldur Bernharðsson & Vésteinn Ólason (red.) (2019): *The Codex Regius of the Poetic Edda*, GKS 2365 4to, Mál og menning, Reykjavík.
- Helgason, Jón (ed.) (1924): "Hervarar saga ok Heiðreks konungs". *STUAGNL* 48, Köpenhamn.
- Jónson, Finnur (red.) (1924): *Edda Snorra Sturlusonar (Codex Wormianus)*. *AM* 242, fol., Kommissionen for Det Arnamagnæanske Legat, Köpenhamn.
- Jónson, Finnur (red.) (1931): *Edda Snorra Sturlusonar (Codex Regius)*, Gyldendal, Köpenhamn.
- Jónson, Finnur & Jón Sigurðsson (eds.): (1852) *Edda Snorra Sturlusonar*, vol II, Arnamagnæanske legat, Köpenhamn
- Jónson, Guðni (red.) (1951–1954): *Þiðreks saga af Bern*, Íslendigasagautgáfan, Reykjavík.
- Jungner, Hugo & Elisabeth Svárdström (1958–1970): *Västergötlands runinskrifter*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Malone, Kemp (red.) (1933): *Deor*. Methuen & co, London.
- Marold, Edith (red.) (2012): "Þjóðólfr ór Hvini, Ynglingatal 26". Diana Whaley (red.), *Poetry from the Kings' Sagas 1: From Mythical Times to c. 1035. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 1*, Brepols, Turnhout, s. 55.
- Poole, Russell (red.) (2012): "Guthormr sindri, Hákonardrápa 8". Diana Whaley (red.), *Poetry from the Kings' Sagas 1: From Mythical Times to c. 1035. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 1*, Brepols, Turnhout, s. 168.
- Schröder, Edward (red.) 1895. "Kaiserchronik eines Regensburger Geistlichen". *Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters*, Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. Hahnsche Buchhandlung, Hannover.
- Söderberg, Sven & Erik Brate (1900–1906): *Ölands runinskrifter*, Nordstedt & söner, Stockholm.
- Wessén, Elias & Sven B. Jansson (1940–1943): *Upplands runinskrifter*, Norstedts och söner, Stockholm.
- Williamson, Craig (red.) (1977): *The Old English Riddles of the Exeter Book*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.

Sekundärkällor

- Antonsen, E. H. (2002): *Runes and germanic linguistics*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- Baetke, Walter (2006): *Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur*, Akademie Verlag GmbH, Greifswald.
- Barnes, Michael P. (2007): "Rök-steinen – noen runologiske og språklige overveielser". *Maal og minne* 2, s. 120–132.
- Brate, Erik (1911): "Rök, kyrkogården, Lysings hd". Erik Brate (red.), *Östergötlands runinskrifter*, Norstedts och söner, Stockholm, s. 231–255.

- Bugge, Sophus (1910): *Der Runenstein von Rök in Östergötland, Schweden*, Stockholm, Almqvist & Wiksell.
- de Vries, Jan (1934): "Om Eddans Visdomdigtning". *Arkiv för nordisk filologi* 50, s. 1–59.
- de Vries, Jan (1977): *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, E.J. Brill, Leiden.
- Fridell, Staffan (2022): "Om Rökstenens fonologi". *Arkiv för nordisk filologi* 137, s. 33–36.
- Gering, Hugo (1903): *Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda*, Buchhandlung des Waisenhauses, Halle a. S.
- Grønvik, Ottar (1988): "Om Eggjainnskriften". *Arkiv för nordisk filologi* 103, s. 36–47.
- Grønvik, Ottar (2003): *Der Rökstein: Über die religiöse Bestimmung und das weltliche Schicksal eines Helden aus der frühen Wikingerzeit*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Gustavson, Helmer (1991): *Rökstenen*, Risbergs tryckeri, Uddevalla.
- Haugen, Einar (1982). *Scandinavian language structures*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Heinzle, Joachim (1999): *Einführung in die mittelhochdeutsche Dietrichepik*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Holmberg, Per (2016): "Svaren på Rökstenens gåtor: En socialsemiotisk analys av meningsskapande och rumslighet". *Futhark* 6, s. 65–106.
- Holmberg, Per, Bo Gräslund, Olof Sundkvist & Henrik Williams (2020): "The Rök runestone and the end of the world". *Futhark* 9–10, s. 7–37.
- Holmberg, Per (2022): "Watching Star Wars with Viking age subtitles". *Arkiv för nordisk filologi* 137, 5–32.
- Höfler, Otto (1952): *Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe*, Niemeyer, Tübingen.
- Jacobsen, Lis (1961): "Rökstudier". *Arkiv för nordisk filologi* 76, s. 1–50.
- Jungner, Hugo (1938): "Sparlösastenen". *Fornvännen* 13, s. 193–229.
- Kock, Axel (1895): "Studier i fornordisk grammatik". *Arkiv för nordisk filologi* 11, s. 117–218.
- Lönnroth, Lars (1977): "The Riddles of the Rökstone: A Structural Approach". *Arkiv för nordisk filologi* 92, s. 1–57.
- Lönnroth, Lars (2020): "Rökstenen ruvar ännu på sina gåtor". *Svenska Dagbladet* 2020-04-10.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal (1989): *Íslensk orðsifjabók*, Orðabók Háskólans, Reykjavík.
- Marold, Edith (1988): "Wandel und Konstanz in der Darstellung der Figur des Dietrich von Bern". Edith Marold (red.), *Heldensage und Heldendichtung in Germanischen*, Mouton de Gruyter, Berlin, s. 149–182.
- Matsson, Gösta (1933): *Konjunktiven i fornsvenskan*, Gleerupska universitetsbokhandeln, Lund.
- Mitzka, Walther (1975): *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Nielsen, Niels Åge (1969): *Runerne på Rökstenen*, Odense University Press, Odense.

- Nordström, Jackie (2011): "Konjunktiv i fornsvenska at-satser". *Språk och stil* 21, s. 171–198.
- Noreen, Adolf (1904): *Altnordische Grammatik*, Max Niemeyer, Halle.
- Olsen, Magnus (1921): "Til Rökindskriften". *Arkiv för nordisk filologi* 37, s. 201–232.
- ONP = *Dictionary of Old Norse Prose*. Köpenhamns universitet, Köpenhamn: <https://onp.ku.dk/onp/onp.php>
- Orchard, Andy (2005): "Enigma Variations: The Anglo-Saxon riddle tradition". Katherine O'Brien O'Keffe & Andy Orchard (reds.), *Latin learning and English lore I & II*, University of Toronto Press, Toronto, s. 284–300.
- Peterson, Lena (2006): *Svenskt runordsregister*, andra reviderade upplagan, Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 2, Uppsala Universitet, Uppsala.
- Quinn, Judith (2012): "The 'wind of the giantess': Snorri Sturluson, Rudolf Meissner, and the interpretation of mythological kennings along taxonomic lines". *Viking and Medieval Scandinavia* 8, s. 207–259.
- Ralph, Bo (2007): "Gåtan som lösning: Ett bidrag till förståelsen av Rökstenens runinskrift". *Maal og minne* 2007, s. 133–157.
- Ralph, Bo (2021): *Fadern, sonen och världsalltet, en nytolkning av Rökstenen*, Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning, Göteborg.
- Schück, Henrik (1908): *Bidrag till tolkning af Rökinskriften*, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Schorn, Brittany Erin (2017): *Speaker and Authority in Old Norse Wisdom Poetry*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Schück, Henrik (1941): "Odin, Vili och Vé". *Fornvännen* 36, s. 22–29.
- Seebold, Elmar (1999): *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Walter de Gruyter, Berlin.
- Söderwall, K. F. (1884–1918): *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*, Norstedts och söner, Stockholm
- Wessén, Elias (1956): *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Wessén, Elias (1958): *Runstenen vid Röks kyrka*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Wessén, Elias (1962): *Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- von Friesen, Otto (1920): *Rökstenen: Runstenen vid Röks kyrka, Lysings härads, Östergötland*, J. Bagges söner, Stockholm.
- von Friesen, Otto. (1924): *Rö-stenen i Bobuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden*, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- von See, Klaus, Beatrice La Farge & Katja Schulz (2019): *Kommentar zu den Liedern der Edda*, bd 1, Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- Åkerström, Hanna (2021): "Rökstenens visuella textstruktur". *Futhark* 11, s. 5–84.